

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 56. szám

2002. TÉL

Tartalom

MEDITÁCIÓ	
<i>Ordass Lajos: Áldott, aki jön</i>	1
<i>Ittés János: Vasárnapi gondolatok</i>	2
IGEHIRDETÉS	
<i>Id. Zászkaliczky Pál: „Az Ige testté lett..” (Jn 1,14)</i>	7
TANULMÁNY	
<i>Dóka Zoltán: A Márk-kommentár előmunkálataiból</i>	11
<i>Isó Dorottya: Hitoktatás? Ifjúsági misszió?</i>	16
<i>Zászkaliczky Zsuzsanna: Emberarcú angyalok - Patay László (1932-2000) emlékére</i>	24
EMLÉKEZÜNK	
<i>Id. Kendeh Györgyné halálára</i>	31
<i>Fabiny Katalin: Észrevétlen, de nélkülözhetetlen - 450 éve halt meg Bóra Katalin</i>	33
ELBESZÉLÉS	
<i>John Nilsson: Szaldó</i>	39
KÖNYVISMERTETÉS	
<i>Bohus Imre: A Golgotáról jó a fény... - Személyes reflexiók egy tanulmánykötetre</i>	43
HÍREINK	47
TARTALMI ÖSSZESÍTŐ	48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 56. szám – 2002. TÉL

Felelős szerkesztő: Ittés Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 1-403-28-07)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittés János, id. Magassy Sándor

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Áldott, aki jön...

*Jézus mondja: „Nem láttok engem, míg nem
eljő az idő, mikor ezt mondjátok: 'Áldott, aki
jő az Úrnak nevében!'”*

(Lk 13,35 - Károli-fordítás)

Uram!

Ünnepelő tömeg kiáltozta ezt feléd, amikor Jeruzsálembé vonultál. Egy pillanatra elragadta a hangulat. Aztán vezetői szavára hallgatott, és kevéssel később irtóztató formában adta tudomásodra: nem kellesz nekik!

Rágondolok most kétezer év történelmére. Megbízottaid evangéliumodat vitték el a világ különböző népeihez. Több nép elzárkózott előled, vagy kivetett téged életéből. Ahol azonban befogadtak, ott érkezésed áldást jelentett. Mert minden nemzet történelmének legáldottabb korszakai azok, amelyekben a Te evangéliumod irányítása alatt él.

Az új egyházi év reggelén ma élő híveid a gyülekezetekben nem hangos kiáltással, hanem a szív mélységéből fakadó meleg hanggal mondják el feléd ezt a zarándok-köszöntést. Megjelensz mindenütt az egybegyülekezetek között igéddel, vigasztalásoddal, éltető erőddel.

Uram!

Boldog szívvel köszöntelek én is. Kérlek: áldd meg életemben ennek az egyházi évnek ünnepeit és munkára rendelt napjait. Hadd lehessen egykor azok között, akik utolsó eljöveteledkor is éneklék a régi zsoltárt: „Áldott, aki jő az Úrnak nevében!”

Jézus örömmel fogadlak,
Áldott légy, hogy eljöttél;
Hitttel téged megragadlak,
Hogy Megváltómmá lettél.
Már többé el nem eresztlek,
Szállásra szívembe veszek.
Hozzád köt a szeretet
Mindörökké engemet!

(143. ének 1. verse)

Karácsony és az új esztendő közeledtével Krisztus
várásának, hozzánk érkezésének és velünk maradásának örömét
és áldását kívánjuk szeretettel minden kedves Olvasónknak.

(A szerkesztőbizottság)

Ittész János

Vasárnapi gondolatok*

Bőség a hírpiacon

Micsoda bőség van a hírpiacon! Áradnak a hírek milliós számra. Az óriás hírügynökségeken, a nagy és kis lapok szerkesztőségein, és ki tudja, hány csatornán keresztül; a döntéshozó szervek asztalára, mindnyájunk otthonába, postaládájába, agyára és szívére özönlnek és csak özönlnek a hírek. Belefásultunk, szinte már belefulladásunk. De a hírek és az információk, az igazak és a hamisak, a tényeket közlők és az álhírek mégis csak áradnak egyre. S mivel a hírpiac óriási, és jól megélnék belőle némelyek, néha „világra hozni” sem árt a híreket, – és furcsamód szinte kizárólag rossz hírek születnek az ilyen álvajúadásokból.

Ebben a helyzetben szinte félek kimondani: Emberek! Barátaim! Nekem van egy nagyon jó hírem! Igaz, nem nagyon új ez a hír, de valahogy mégis a legfontosabb azoknak, akik igaz voltát megtapasztalták. Közel kétezer éves, és mégis napról napra milliók örülnek neki, és erőt merítenek belőle, sőt újjá születnek általa. Megúnhatatlan azoknak is, akik már hallották. Szeretnék újra hallani, és tovább adni azoknak, akik még nem értesültek róla, vagy a rossz hír-dömpingbe belefáradva erről a jóról elfeledkeztek. Hogy mi ez a hír? „Mindössze” ez: Jézus Krisztus a világ Ura, aki a látható valóságból azért ment át a láthatatlan világ valóságába, hogy valóra váltsa a tanítványain keresztül mindannyiunknak tett ígését: „Veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Mt 28,20) Az egyház szóhasználatával mennybemenetelnek nevezett esemény – amelyre az előttünk álló hét csütörtökén emlékezünk – az ő hatalomátvételét jelentette. Némelyeket zavar talán, hogy ő a hatalmat nem fegyverrel, ügyeskedő politikával, erőszakkal ragadta magához, és hatalmát nem is ezekkel az eszközökkel gyakorolja. Az ő fegyvere csak a szeretet, az igazság és az irgalom. És ezekkel a sokak szemében jelentéktelen eszközökkel mégis ő a legerősebb.

Sokan akarták őt eddig is trónfosztottá tenni, és sokan vonják kétségbe ma is hatalmát. És mégis igaz, hogy Jézus Krisztus ügye minden üldöztetés, diszkrimináció, elnyomatás után tovább él. Nem képviselői éltetik, és mentik át az új történelmi helyzetbe, hanem éppen ellenkezőleg történik: ő szabadítja meg és igazolja mindazokat, akik az életüket teszik erre az ügyre. Azokat, akik tudják, hogy senki sem méltóbb szívük bizalmára, mint Jézus Krisztus. És csodálatos módon, ez a minden emberi értelmet meghaladó erő, a Krisztus-hit ereje meggyőzően igazolódik azoknak az életében, akik tudják, hogy „nincsen üdvösség senki másban” (Csel 4,12a). És a jó hír Gazdája vigaszt ad a szomorúságban, erőt ad a gyengéknek, felemeli az elesetteket, jó útra téríti az eltévedteket, bátorítja a félelemben élőket, tette késszé teszi a vonakodókat, megbékíti a haragosokat, elrendezi össze-

* Olvasói kérésre közlünk a Kossuth rádió Vasárnapi Újság c. műsorában elhangzott meditációkból néhányat, a 2001. máj. 20-án, júl. 15-én, dec. 2-án, dec. 23-án és 2002. jan. 6-án elhangzottakat. (A szerkesztő)

kuszálódott életünket, megbocsátja bűneinket, és halálunk óráján is megőrzi reménységünket.

Vajon a bőséges rosszhír-áradat hagyott-e még egy kis helyet bennünk, hogy ezt a jó hírt meghalljuk, és szívünkbe fogadjuk?

A szó – hatalom

A szó: hatalom, sőt nyugodtan mondhatjuk: nagyhatalom. Mi mindent el lehet érni, intézni szavakkal! Építhetünk és rombolhatunk; vigasztalhatunk és sebet üt-hetünk; örömet szerezhetünk és bánatot okozhatunk; mozgósíthatunk és elkedvetleníthetünk embereket, – és mindezt „csak” szavakkal. Szólhatunk igazat, szívből jövő szép vallomásokot, és számító, cinikus hazugságokat is. Szelíd békesség és sístergő gyűlölet is öltözhet szavainkba.

A történelem és egyháztörténet híres és hírhedt alakjai között számtalan példát láthatunk minderre, segítő és riasztó példákat egyaránt. Volt, akit „aranszájúnak” neveztek, és volt, aki tömegek ép eszét tudta elvenni félelmetes erejű szónoklataival.

Milyen nagy a felelőssége azoknak, akik nyilvánosan megszólalnak, akiknek szavát százak és ezrek – de ha a korszerű hírközlő eszközök adta lehetőségekre gondolunk, túlzás nélkül mondhatjuk: milliók – hallgatják! Tartok tőle, hogy közéleti emberek, hivatásuk szerint sokat beszélők nem mindig veszik, vesszük komolyan a ránk nehezedő felelősséget. „A szó elrepül, az írás megmarad” régi bölcselkedése olcsó mentegetőzéssé és hamiskodó számítássá lesz a könnyelműen ígérető, saját szavait sem mindig komolyan vevő ember számára. Isten óvjon bennünket az ilyenektől!

De van felelőssége a hallgatónak is! Mert nem csak egykor a Mesterét megtagadó tanítványra, a galileai tájszólással beszélő Péterre volt igaz, amit a vibráló tűz körüli félhomályban egy szolgáló leleplező mondatában kellett hallania: „A te beszéded is elárul téged!” Ma is, most is, ránk is áll. Igen, beszédünk, szavaink elárulnak bennünket. Még akkor is, ha némelyek csak arra használják szavaikat, hogy elleplezzék gondolataikat. Sajnálatra méltó az az ember, aki kritika nélkül mindent elfogad, aki ostoba módon hiszékeny, aki azt gondolja, hogy ha valamit sokan és elég hangosan mondanak, az biztosan igaz. Ha szoltunk a megszólalók felelősségéről, szólnunk kell a hallgatók felelősségéről is.

Kedves Hallgatóim! Ne engedjük félrevezetni magunkat! Van mértékünk és mércénk a tiszta szóra, a megbízható beszédre. Van olyan beszéd, olyan szó (Igénék szoktuk nevezni), amely életet munkál, békességet ad, megítéli a hamisságot, és győzelemre viszi az igazságot. Jézus Urunk mondta: „Az én beszédem: lélek és élet.” (Jn 6,63) És tőle kapták a tiszta szívvel róla tanúskodók a megrendítő ígére-tet: „Aki titeket hallgat, engem hallgat.” (Lk 10,16)

Az evangélium, Isten embereket kereső és mentő szeretetének üzenete kibírja és kiállja kérdéseinket, érdeklődő, először talán bizonytalankodó ellenvetéseinket is. Nem veszette el erejét ma sem, ma is hiteles, életmentő beszéd. Erejét, hitelét at-tól az Istentől kapja, aki „úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” (Jn 3,16)

Ádventi gyertyák, vagy: „az Úr négy adventusa”

Szeretem az ádvent csendjét, lila bűnbánatát, karácsonyt ígérő gyertyafényeit, a lélek elandalodását. Ahányan vagyunk és ahány esztendő, annyiféleképpen éljük meg, és mégis mindig hasonlóan év-év után. Családi hagyományaink, szokásaink, vallási kötődéseink, felekezeti énekeink mind-mind csak színezik az örök és a maradandó ádventet.

Bod Péter, Árva Bethlen Kata nagyasszony udvari prédikátora mondta egyszer: *az Úrnak négy adventusa (eljövetele) legyen...*

Az *első* az volt, amikor megérkezett. Amikor a próféták által ígért nagy esemény bekövetkezett, és Mária szűz asszonytestének kapuján át az Ige testté lett. És az angyalok beleénekeltek az éjszaka sötétségébe, a lélek csendjébe: Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarát!

Aztán egyszer megszülettünk mi is. S talán már átéltük – ahogy Bod Péter mondja – az Úr *második* adventusát is. Amikor egy szelíd ünnepen, egy csendes meditatív órán, vagy egy hirtelen-váratlan viharban megérintette szívünket az Örök Szeretet...

Aki még nem élhette át, annak kívánom ennek mély és tiszta örömét. Amikor az ember tudja, hogy az a betlehemi éjszakában zizzenő szalma azt hordozta, aki most éppen fontossá lett számomra, akiről egyházatyák himnuszt énekeltek. De mindaddig, amíg azt nem tudom mondani a kételkedő, de meggyőzött szívű Tamással együtt, hogy „én Uram és én Istenem”, addig bizony üres a szívem.

Kívánom mindenkinek az Úr második ádventjének ezt a szelíd, bölcsős, já-szolmeleg örömét.

Aztán majd jön az Úr *harmadik* adventusa is. Amikor elsiratnak bennünket, ha lesz még, aki szeret és elsirat; amikor beteljesedik rajtunk a keserű költői látomás „kiterítenek úgysis” valósága, – és akkor az ember élete itt a földön véget ér. Akkor Isten örök, hatalmas és irgalmas memóriájába úgy hullunk bele mulékony életünkkel, ahogyan Ő kiteszi a pontot életmondatunk végére. És az a nagy Kéz egy mozdulattal letakarítja az érett vagy üres, az értelmes vagy haszontalan élet kalászát.

– Olyan jó lenne készen lenni azon az órán!

De most még múlik velünk és felettünk az idő. És legyen még bármennyi idő a földi homokórák porszemein számlálva, az angyalok azért már fényesítik harsónáikat. Már gyakorolják az utolsó nagy trombitaszót, mert „azután” már csak ez marad hátra. Ahogy *Bod Péter* mondta: az Úr *negyedik* adventusa, amikor majd újra eljön.

Van, aki azt mondja: „dies irae, dies illa”, rettenetes nap, tűzben, lángban, vészben, – de van, aki tudja, hogy szegény utcalány-lelkére akkor ráborítja hófehér palástját a szent és tiszta Herceg, és felemeli magához elveszett szívű gyermekeit.

Az ádventi koszorú gyertyái figyelmeztetnek is, hogy miénk az Úr *négy adventusa*. Mert az első értünk történt, a másodikban bennünket keres, a harmadikban senki nem halja helyettünk halálunkat, s a negyedikben sem tuszkolhatunk magunk helyett oda eléje mást – a némelyeknek félelmetes tűzvarázs órán, a másoknak menyegzői örömet hozón. Mert vannak okos szüzek is, akik tudják, hogy ez a múltó idő csak arra való, hogy várják a Vőlegényt.

– „De amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?” (Lk 18,8)

Karácsonyi szomorúság

„A rókáknak van barlangjuk, és az égi madaraknak van fészküik, de az Emberfiának nincs hova fejét lehajtania.” – Máté evangéliuma 8,20.

Általában is igaz: van karácsonyi szomorúság, amely szorítóbb, reménytelegebb, mint a más napokon jelentkező. Hiszen, aki karácsonykor szomorú, az kétszeresen az, mert mások olyan boldogok, békések, örvendezők. Akit karácsony estéjén szorít sarokba magányossága, akit most kínoz a friss gyász fájdalma, aki most szenved kórházi ágyán, aki most irigykedik mások otthonának békességére, azt kétszeresen gyöttri a kín, kétszeresen sújtja a gyász és fájdalom, és kétszeresen marja a keserű irigység. Szívszorító statisztikai adatok tanúsítják, hogy karácsony estéjén sokan akarnak megválni keserű, magányos és megkínzott életüktől; olyanok is, akik egyébként egész jól kibírják, de a karácsonyi magány és szomorúság kettős terhe őket is összeroppantja...

Az idézett bibliai mondatban – akár így is mondhatjuk – *Jézus karácsonyi szomorúságáról* van szó. Jézus hontalan, nincs fejét hol lehajtania. Olyanná lett, mint közülünk a legkiszolgáltatottabb. Csecsemőként a világ forgatagában! Talán itt lenne az ideje, hogy annak a betlehemi éjszakának ne csak az idilli, pásztor-romantikás hangulatával tudjunk, akarjunk ünnepelni, hanem meglássuk végre karácsony szomorúságát is. Mert karácsony áldozat volt. Jézusnak, az Isten Fiának az áldozata értünk. Hogyan is tanít Pál apostol? – „nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem dicsőségéről lemondott, szolgálai formát vett fel...” (Fil 2,6.7) Ő, aki otthon volt a mennyben, emberré, kiszolgáltatott, szenvedő emberré, otthontalanná lett a földön. Ő, aki Isten jobbján (azaz isteni fenségében) uralkodott, az asszonytest kapuján át a világba lépett, hogy testvérünké és Megváltónkká legyen. Azért jött, hogy fájdalmainkat hordozza, félelmeinket félje, könnyeinket sírja, halálunkat halja, és azokat legyőzve - győzelméből részt adjon nekünk, testvéreinek is.

És ezért benne és általa mégis van gyógyulás a karácsonyi szomorúságból! Mert akik életükben, gondolkodásukban, szívükben otthont adnak a hontalan Jézusnak, azok maguk sem lesznek többé otthontalanok, keserűek, szomorúak.

Miközben lázasan, költségesen és erőnket meghaladó módon terveztük karácsonyunkat, megbódulva a lehetőségek piacától, nem marad-e ő mégis társtalan és magányos közöttünk? Nem jár-e a betlehemi Gyermekek ma is hajléktalanul közöttünk az élet zajos országútján, s nem zörget-e hiába ajtóinkon? Nem azért berzenkedünk-e most is, ezeket az „ünneprontó” karácsonyi gondolatokat hallgatva, mert vádol a lelkiismeretünk, és nyugtalanok vagyunk, mert éppen most küldtük tovább egy házzal? Menjen csak, ne terheljen mások gondjával, a világ bajával! Elég nagy gond nekünk a magunk karácsonyának megszervezése és kifizetése is?! Jézus ma is hontalan – ez karácsony szomorúsága.

Ha néhányan mégis felteszik a kérdést: hogyan is adhatnának hajlékot a hontalan Jézusnak, akkor csak azt válaszolhatom nekik: úgy, ahogy ő jött. Áldozattal, másokra figyelemmel, kevesebb önzéssel. Azt mondta egyszer, hogy őt szeretni csak úgy lehet, hogy törődünk a legkisebekkel, a szenvedőkkel, a magányosokkal. Amit ő nekünk hozott, azt osztjuk meg másokkal. Így leszünk Isten békességének eszközei. S nemcsak az ünnepnapokon, hanem azok után is.

Boldog karácsonyt! – mondjuk sokszor az ünnep közeledtén, és azt kívánunk magunknak, szeretteinknek is. De arra gondolunk-e, hogy vajon Istennek milyen karácsonya van? S tesszünk-e valamit azért, hogy most 2001-ben, az új évezred kezdetén, Istennek is boldog karácsonya legyen?!

Mindent Jézus nevében

Ma – vízkereszt ünnepe lévén – akár a három napkeleti bölcssel is útra kelhetnénk, hogy lélekben elzarándokoljunk a betlehemi gyermekhez. Mégsem ezt tesszük, hanem az éppen csak megkezdődött új esztendő első napjának igéjére figyelünk, hogy belőle erőt és bátorítást merítsünk, és intést fogadjunk el az előttünk álló útra.

„Amit pedig szóltok vagy cselekesztek, mind az Úr Jézus nevében tegyétek, hálat adva az Atya Istennek őáltala.” – Pál levele a kolosséiakhoz, 3,17.

Útravalónk, jelszavunk és védő pajzsunk tehát Jézus Urunk neve. Bár újév napja a keresztyén emberek életében is sajátos hangulatú nap a maga jelképes erejével, mégis tudjuk, hogy az egyház ezt a napot nem az új évszám, az új naptár bővületében ünnepli. E napnak a súlyát és jelentőségét Jézus névadásának evangéliumi eseménye adja (Lk 2,21). A nyolcadnapos Jézust – az ősi törvények szerint – felviszik szülei Jeruzsálembe, a templomba, hogy testére rákerüljön a törvény alá rekesztett néphez tartozás jele, és hivatalosan is megkapja a már fogantatása előtt angyal által kijelentett nevet. És nevezik Jézusnak, ami azt jelenti Szabadító, „mert ő szabadítja meg népét bűneiből”. (Mt 1,21)

De valóban tehet-e mindent az ember Jézus nevében? Igen, tehet. Lehet minden munkának úgy nekikezdeni, ahogy Bach, a nagy zeneszerző is tette, minden zeneművének kottája elejére odaírta imádságát: *Iesu iuva* – Jézus, segíts! Vagy, ahogy magam is láttam gyermekkorom falusi nyaralásainak idején: csikvándi házigazdánk, mielőtt beleeresztette ekéjét a földbe, levette kalapját, összetette kezét, és elmondta rövid imádságát: *Jézus nevében!* Sokan őrzik szívükben áldott emlékü édesanyák és nagyanyák ősi mozdulatát: mielőtt megszegették a kenyeret, kézzel vagy késhegygel Jézus jelét, a keresztet rajzolták rá. Hosszú útra indulva, nagy feladatba fogva, hányan és hányan fohászkoznak még ma is így!? E fohász és mozdulat sokkal több pusztá jelképnél. Ezzel annak a kezébe tesszük életünket, sorsunkat, munkánk sikerét, akiről tudjuk – ahogy egy kedves egyházi énekünk mondja –: *„Velem vándorol utamon Jézus, Gond és félelem el nem ér. Elvissz, elsegít engem a célhoz, Ő, a győzelmes, hű vezér, Ő, a győzelmes, hű vezér.”* (Ev.Ék. 459,1)

Ugyanakkor mást is jelent az apostol szava. Aki mindent Jézus nevében tesz, az bizony nem tesz meg mindent, – amit esetleg mások, a kor- és közszellem is lehetségesnek tart. Semmi olyat nem tesz, ami nem illik Jézus nevéhez, de mindenben az ő tetszését keresi. Kerüli a bűnt, harcol a kísértések ellen. Nem beszél mosdatlan szájjal, nem irigykedik, és nem hazudozik. Nem hamiskodik, akár kisiskolás, akár politikus. Nem ügyeskedik becsstelenül – másokat megkárosítva – az üzleti életben. Nem csal adót, és nem állít ki számlát el nem végzett munkákról. Hűséges a házastársához, és tisztességre, becsületre neveli gyermekeit. Nem a rendőr-

ségtől és a hatóságoktól, az esetleges lebukástól való félelem fegyelmezi, hanem Jézus Urunk szelíd, de átható tekintete.

És mégsem keserű, életunt, világ- és embergyűlölő, mert szívét és egész életét átjárja az Isten irgalma és jósága feletti öröm és hálaadás. Ez tartja frissen keresztény hitét, vallásos meggyőződését is; és pontosan tudja, hogy az új év sikerének titka Jézus Urunk életújító szeretete.

Így kívánok minden kedves Hallgatómnak örömteli, békés és eredményes új esztendőöt.

Id. Zászkaliczky Pál

„Az Ige testté lett...”
(Jn 1,14)

Reményik Sándor egyik jól ismert karácsonyi versében nyoma sincs a megszo-
kott s elvárt karácsonyi hangulatnak. Nem csoda, hiszen éppen János evangéliu-
mának karácsonyi híradását elemzi. A költő megemlíti, hogy a másik három evan-
gélista, Máté, Márk és Lukács mint a „háromkirályok” dugják össze a fejüket a
jászolbölcső körül. A bölcsőből a „Gyermek glóriája süt” rájuk, abban piheg „ba-
busgatásra várón” az újszülött... Az evangélisták tudósításából nem hiányzik az
angyalének, a csillagfény sem. Ám egészen más a jánosi tudósítás: „János messze
áll és egyedül... Rongy és pólya, királyok, pásztorok... nem érdeklik — vagy mint
a rostán a szem kihull az ő külön történetéből...” Számára nagyobb a Titok:

„János, evangélista, negyedik,
Külön áll, világvégén valahol,
Vagy világ-kezdetén, vad szikla-völgyben
S a fénytelen örvény fölé hajol.
És megfeszül a lénye, mint az íj,
Feszül némán a mélységek fölé,
Míg lényéből a szikla szó kipattan
S körülrobajlik a zord katlanokban
Visszhangosan, eget-földet verőn,
Hogy megrendül a Mindenség szíve:
Kezdetben vala az Ige.
S az Ige testté lőn.” (János evangéliuma)

János evangélista szerint ebben a négy szóban foglalható össze karácsony törté-
nete: „Az Ige testté lett”. Testté, „hússá” (az eredeti görög szó jelenti az embernek,
sőt az állatnak a húsát is), „hús-vér testté”, amely — hasonlóan az állatok testéhez
— fogantatik és születik, növekedik és változik, megöregszik és meghal bennünk.

Ember-testet kapott az Ige karácsony éjszakáján, hústestet, becézni valót és simogatásra ingerlőt, mint minden más csecsemő. Szánni valót és esendő, amely elfáradni és fájni tud, meggyötörtet, sebezhető, sőt sírba hajlót... Húsból és csontból, erekből és inakból álló testet, mely együtt az egész ember. Az Ige testté lett, „emberré lett” — olvasható egy másik bibliafordításban. Emberré, József és Mária fiává, aki sok más kortársával együtt „növekedett és erősödött” (Lk 2,40), sőt „gyarapodott bölcsességben, testben, Isten és emberek előtt való kedvességben” is (2,52). Emberré, aki — mint mindannyian — az Isten képére és hasonlatosságára teremtett, s a Teremtő legmagasabb rendű, ám esendő és halandó teremtménye.

Az Ige testté lett: ott és akkor, a júdeai Betlehemben, a történelem meghatározó pillanatában *Jézus felvállalta és magára vette a teljes emberi sorsot*. Jézusban az emberiség egyszeri és megismételhetetlen alakjában testté, emberré lett az Ige, az élő Isten Szava, az Isten teremtő, megváltó és megszentelő Szava, sőt maga az Isten! Jézus élete nem a születéssel, még csak nem is rendkívüli fogantatásával kezdődött. Ő az örökkévaló Isten egyszülött Fia, a Szentháromság második isteni személye. Földre születésével, emberré lételével ezt mondja a Mindenható: „Szeretlek téged, te teremtett világ s te képepre formált ember! Elküldöm hozzád szavamat, aki által a világot teremtettem...” Ezért valljuk Róla a Niceai Hitvallás szavaival: „...Isten az Istentől, Világosság a Világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől: született, nem teremtett, egylényegű az Atyával..., aki értünk emberekért és üdvösségünkért leszállt a mennyből, testet öltött a Szentlélektől Szűz Máriaiban és emberré lett...” Ez történt Betlehemben azon az éjszakán.

Megható a karácsonyi barlangistálló békés, nyugodt hangulata, a bizonyára gyakorlatlanul segédkező Józseffel, a pihenő állatokkal, a kedves pásztorokkal, ám ne felejtsük, a mienkhez hasonló hústestet s vele az emberi sors kiszámíthatatlan terheit és nehézségeit vette magára azon a csillagfényes éjszakán Urunk. Mária gyönyörködött gyermeke kapálózó kezein, azokat majd vasszögekkel verik át a Golgotán. Józseffel együtt — mint minden fiatal szülőpár — boldogan hallgatták a kis Jézus kedves hangját. Honnan tudták volna, hogy Ő egyszer azt panaszolja majd fel menyeyei Atyjának: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” (Mt 27,46) A fiatal édesanya boldogan pólyálgatta újszülötté testét, az a test hányszor vonaglik meg durva katonák korbácsütései alatt, s a szeretett arc kintől torzul el a kereszten... Nem vidám kirándulásra, nem diadalútra érkezett Jézusunk erre a földre. Ellenkezőleg! Tapintható szegénységbe született, s ehhez járult annak a terhe is, hogy távol voltak szerény názáreti otthonuktól is. Halálos fenyegetettség helyzetébe érkezett, Heródes katonáinak fegyverei elől idegenbe kellett menekülniük..., s később sem volt saját otthona. Karácsonnyal kezdődött az, hogy Krisztus Jézus „dicsőségéről lemondott, szolgai formát vett fel...” (Fil 2,7), s már onnan Betlehemből indult el a „Via dolorosa”, a fájdalmas útja felé. Ott még pásztorok csodálják, napkeleti bölcsek halmozzák el ajándékokkal, de emberi sorsa már a kereszt elhagyatottságára utal. De ha valószínűleg utólagos költői fogás is, mégis figyelemreméltó neves költőnk véleménye, aki szerint a három bölcset egyike már előre megjósolta volna Jézus sorsát:

“... Asszony! Míg az idő betelnék,
 A te szíved is hét tör járja át.
 Akit te szültél, gyötremre szülted,
 Mert szólni fog, és nem lesz, aki értse;
 Szeretni fog és száz ocsmány szitokkal
 Epét meg myrrhát nyújtanak feléje...”
 (Kafka Margit: Jóslatok)

A titokzatos napkeleti bölcsek nem tudhatták előre Jézus sorsát, ám Ézsaiás megjövendölte: szenvedni fog az ÚR szolgája. Maga Jézus pedig nagyon jól tudta, mire vállalkozott, amikor testté, emberré lett földi világunkban.

Az ókori vallások is tudtak arról, hogy isteneik alkalmanként emberi öltözékben megjelentek a földön, hogy figyeljék, segítsék vagy éppen megzavarják a földiek életét. Az inkarnációnak, Isten Fia földre születésének azonban semmi köze az embernek öltöző istenek mitológiájához. „Isten nem azért lett emberré, hogy ne az legyen, aki, hanem éppen azért, hogy azzá legyen, aki. Mindenhatósága okán juthat el önmaga kiüresítésében egészen addig a pontig, hogy emberré legyen az emberért” (J. Singer).

Így vállalta fel és vette magára értünk Jézusunk teljes emberi sorsunkat terheivel, fájdalmaival, kísértéseivel együtt. *A testté léttel a Teremtő felmagasztalta az egész teremtettséget, s benne emberlétünket is. Karácsony eseményével került közelebb a menny is a földhöz.*

A teremtett világ, s benne földünk karácsony óta nem a „siralom völgye”, hiszen Jézus jelenlétével megszentelte azt. Reménységgel élhetjük mi is a mindenkori emberi életet, mert Urunk itt élt, „lakozott” közöttünk. Reménységgel és örömmel, mert Urunk akaratából éljük ezt az életet, s bár az Isten ellen lázadó Gonosz kísért és bűnre visz, maga az élet egyszerre ajándék is, örömök forrása is. Nem szabad restelkednünk azért, ha gyönyörködni tudunk a nyíló virágban, gyermekeink önfeledt játékában vagy akár egy gazdagon terített asztalban. Az az Isten, aki elküldte Fiát hozzánk, nem kívánja, hogy hátat fordítsunk teremtett világának, s remeteként kivonuljunk belőle. Jézus is örömmel oltotta szomját a friss forrásvízzel, s gyönyörködött a „mezők liliomiban”, s elmondta, hogy a mennyei Atya még a verebeket is számon tartja. Ebbe a világba hatoltak be Jézussal a megváltás erői, van út az Örökkévalóságból a Mulandóságba, ezt tette meg értünk Urunk, s ezért van számunkra is út Övele innen odaátra.

Jézus élte és ismerte a földi emberi életet, annak örömeit, de terheit is. Volt hajléktalan, s élt menekültként Egyiptomban, s nemcsak az éhséget ismerte, de bizonyára olykor-olykor nélkülöznie is kellett. Ártatlanul állították vallási és világi bíróság elé, megkorbácsolták és halálra kínozták... Ezért érezheti magához közel Őt a hajléktalan és az üldözött, a hazátlan és az ártatlanul megvádolt, de minden kiteszított és minden szenvedő. S nemcsak közel van a felsoroltakhoz, érti és utolérhetetlen együttérzésével át is vállalja gondjukat és kínjaikat. A szenvedő ember-Krisztus minden szenvedő testvérévé lett, s mert mennybemenetele óta újra Övé az Isten dicsősége, ezért tud segíteni is rajtuk s mindnyájunkon. Közelebb került hozzánk a menny, s benne, Jézusban Isten ezzel egész emberlétünket felmagasztalta. Magához ölelte. Színe előtt s Vele élhetjük életünket!

Így, a testté léttel lett Ő a miénk. *Emberré lett, mert nekünk nem valamire, hanem valakire van szükségünk!* Érző és értő társra, barátira és testvérré. A kisgyermeket sem elégíti ki az édesanyjáról szóló elbeszélés, de még egy hozzá intézett levél sem, neki az anya csókjára, simogatására, tehát jelenlétére van szüksége. A távolra szakadt testvér vagy barát telefonüzeneténél is mennyivel többet ér, ha egyszer csak hazaérkezik.

Általában is valakire s nem egyszerűen valamire van szükségünk. Valakire, aki megtalálható és megtalál. Valakire, aki megszólítható, sőt aki maga meg is szólít. Valakire, aki meghívható asztalunkhoz, otthonunkba, életünkbe. Ő az a Valaki, aki akkor is megtalál, amikor már nagyon messze kóboroltunk el az atyai háztól. Ő az a Valaki, aki megáll „asztalunk” előtt, amikor mulandó és haszontalan kincseinket rendezgetjük, s követésére hív. Ő az a Valaki, aki rátapint bajaink okára, s kész gyógyítani önszeretetünkéből és önzésünkéből. Ő az a Valaki, akinek egyedül van joga bűneinket megbocsátani, mert azokat már felvitte a keresztfára, s elszenvedte bűneink büntetését.

Valakire van szükségünk? Órá magára, egyedül Órá! Isten az első Ádámot teremtette a maga képére és hasonlatosságára, ezen a hasonlóságon mindannyian rontottunk és torzítottunk. A karácsonyi testbeöltözéssel a második Ádám lépett be a történelembe, a megújított Ádám, aki hibátlanul, torzulásmentesen mutatta meg földi élete végéig, mit jelent embernek lenni. Embersége, életútja azonban sokkal több követendő, ám felülmúlhatatlan példánál. Akit Ő megtalál, akit meggyógyít, akit mint bűnbánó bűnöst vétkeiktől bocsánatával megtisztít, az ha bukácsolva is, megváltott Ádámként, meggyógyult, megigazult emberként tudja követni Őt.

Az Ige testté lett, Isten emberré lett értünk. Karácsonykor értünk jött a Földre, hogy azután összegyűjtse s magával vigye övéit — az Örök Karácsonyba, a menyeyei üdvösségbe.

Szólhat a „Csendes éj...” és a karácsonyfák számos kis harangja, s nem baj, ha gyülekezeteink és családjaink apró népe versenyt éneklí az angyalokkal a karácsonyi énekeket. Hála Istennek, gazdag ajándékok sora is kerül a jó illatú fenyők alá... Túl kell azonban lépnünk az ünnep kellékein, karácsony hangulatán, akár úgy, ahogyan egy embertársunk teszi: „Amikor húszéves voltam, kezdtem kételkedni Istenben; harmincéves koromban tagadtam, ma ott térdelék a karácsonyi jászol előtt, melyben megszületett a világ legnagyobb igazsága” (Huysmans).

Igen, karácsonyi ünneplésünk, térdre hullásunk nem egyszerűen egy ártatlan kis csecsemőnek szól, de az angyalok által meghirdetett Megtartónak, Üdvözítőnek. Karácsony Jézusa lett a gólgotai kereszt Krisztusa, a diadalmas húsvéti Feltámadott. Nincs külön karácsonyi, külön nagypénteki és húsvéti evangélium! Csak egy, a megváltó Jézus Krisztus evangéliuma. Ezen az ünnepen az Ő születését, az Ige testté lételetét ünnepeljük!

Dóka Zoltán

A Márk-kommentár előmunkálataiból*

a./ Ige és írás

Köztudott, hogy magától Jézustól egyetlen sor írás sem maradt ránk. Ő szólt és cselekedett. Nem írt. Tanításait — a zsidó tanítómesterek, a rabbik tanítási módjához hasonlóan — rövid, világos mondásokba tömörítette, és sok, könnyen megjegyezhető képpel, hasonlattal, példázattal véste tanítványai emlékezetébe.

Feltűnő azonban, hogy az apostoloktól sem maradt ránk közvetlen írásos emlék. Máté és János evangéliuma is csak a névadó apostolok tekintélyét használja, de tartalmuk nyilvánvalóan későbbi szerzőre vall. Nem véletlenül kellett az egyháznak a 2. századi kánonalakulás során olyan kemény harcot folytatnia az evangéliumok apostoli tekintélye érdekében (Markion stb.).

A formatörténet eredményeként tudjuk, hogy az apostoli hagyomány továbbadása kezdetben különösképpen, de később is elsősorban szóbelileg történt. Nagyon valószínű, hogy a szinoptikusok eltérései sok helyen éppen a szájhagyomány eltéréseivel magyarázhatók. Sőt az írásos hagyomány később sem szüntette meg a szájhagyományt, hanem a kettő még hosszú ideig párhuzamosan haladt. Legalább is az első században a szájhagyomány jelentősége az írásos feljegyzések ellenére is sokkal nagyobb lehetett, mint ma sokszor gondoljuk. Érdekes adalék ehhez, hogy Papiasz még a 2. század első felében is többre értékelte a hozzá érkezett szóbeli hagyományt, mint az írásos közléseket.

A szájhagyománynak ez a kezdeti, hangsúlyos szerepe a szóbeliségnek mint a hagyományközlés legősibb formájának a jelentőségére utal: a szóbeli közlés közvetlenebbül állítja bele a hallgatókat a hagyományozás folyamatába, mint az írás. Vagyis közvetlenebb módon jut kifejezésre a hagyomány kontinuitása. Beszélő és hallgató itt közvetlen láncszemei annak a hagyományfolyamatnak, amelynek élén az apostolok, illetve maga Jézus áll. A hagyományozás kezdeti időszakában ezért nem tudja pótolni az írás a beszédet. Az írás jelentősége akkor nő meg, amikor a szájhagyomány differenciálódik és ellentmondásos lesz. Ettől kezdve az írás védi a hagyományt az elfajulástól. Az őskeresztyén hagyománytörténetben az evangéliumoknak ez a szerepe kétségtelen. A későbbi, ún. apokrif evangéliumok mutatják ezt legvilágosabban, ahol a Jézusra vonatkozó hagyomány túlszínezett mesékké torzult.

Hasonló eredményhez vezet a szóbeliségnek egy másik vonása. Az egyház kezdetétől fogva igehirdető egyház volt, tehát „beszélő” és nem „író” egyház. A beszédnek mint személyes, egzisztenciális megnyilatkozásnak és közvetlen kapcsolatot teremtő erőnek a titkáról van szó Jézusnál éppen úgy, mint az apostoloknál és az őskeresztyén igehirdetőknél. Az igehirdetés a személyes találkozás eseménye. Ezért tanúskodás, ahol a hallgatók személy szerint kerülnek döntés elé. A hit mindig ebből a személyes relációból, a tanúskodás „meghallásából” születik és

* Nyári számunkban (17-24. oldal) már közöltünk egy fejezetet Dóka Zoltánnak a Márk kommentárhoz írt eredeti bevezető tanulmányából. Most újabb részletet olvashatunk ugyanebből a munkából. (A szerkesztő)

terjed (Róm 10,14-17). Ez azt jelenti, hogy az írás az élő igehirdetéshez képest mindig szekundér jelenség az egyházban. Az írás reflektál a valóságos életre. Visszatekint, reagál arra, ami van, ami történik, s csak ilyen másodlagos, reflexív módon hat az olvasókon keresztül az eseményekre. Egy-egy írásmű jelentősége persze óriásira nőhet. De szekundér jellege nem szűnik meg.

Márk evangéliuma mint írásmű ilyen, a valóságra reagáló reflexió. Tehát nem közvetlen igehirdetés. Márk azzal, amit ír, egyáltalán nem akarja pótolni vagy helyettesíteni az ő jelenében folyó igehirdetést. Innen nézve is helytelen tehát Marxsen feltételezése, hogy Márk evangéliuma egyetlen evangéliumhirdetés, egyetlen prédikáció, amelyben a történeti anyag csupán illusztrációja a kérügmának. Márk számára az evangélium hirdetése ugyanúgy szóbeli igehirdetés, mint Pál apostolnál és az egész őskeresztyénségben. Márk nem „igehirdetést ír” (már ez a kifejezés is ellentmondás!), hanem reflektál az egyház igehirdető munkájára. Könyvének tehát kritikai funkciója van: segíti, helyreigazítja, helyes összefüggésbe állítja az egyház igehirdetését. Ezzel olyan feladatot vállal magára, amit kezdetben az apostolok és a jeruzsálemi ősgyülekezet végzett (vö. ApCsel 15; Gal 2,1-2). Ilyen teológiai funkcióra éppen az ő korában, a második nemzedék idején volt szükség, amikor az apostolok már nem élnek, s a különböző egyházi csoportok, teológiai típusok széteséssel fenyegették az egyház életét és igehirdetését. Nem véletlen tehát, hogy — noha bizonyos hagyományformák írásos rögzítése már Márk előtt feltételezhető — az evangéliumírás csak az első század második felében történik, és a posztapostolárius kor jellemzője.

b./ A „paruzia elmaradása, késése”

Az evangéliumok keletkezésének teológiai indoklásaként Wrede óta sok kutató utal Jézus közelre várt, dicsőséges visszajövetelének elmaradására. Wrede szerint „Jézus életének növekvő jelentőségével párhuzamosan halad a reménység elhalványulása, ... a közvetlenül küszöbön álló paruzia hitének háttérbe kerülése.”

Az ún. konzekvens eszkhatológiai felfogás képviselői (Albert Schweitzer, Martin Werner) szerint a paruzia-elmaradás már Jézus életében probléma volt. Jézus már saját életében várta Isten országa eljövetelét, s amikor nem következett be, halálával akarta azt kikényszeríteni. Ezért élt a húsvét utáni ősgyülekezet is a paruziavárás feszült hangulatában, és az idő múlásával a várt paruzia elmaradása lett az első keresztyének legfőbb teológiai kérdésévé, sőt az egész dogmatörténet kiindulópontjává.

Bultmann és tanítványai — Schweitzert bizonyos módosításokkal követve — ugyancsak központi jelentőségűnek tartják a paruzia-elmaradást az őskeresztyén teológia-történetben. Szerintük azonban a kérdés megoldása nem egységes az Újszövetségben. Pál apostol és János evangéliuma Jézus időtlen, egzisztenciális eszkhatológiájához visszatérve (!) szakítanak a zsidó apokaliptika történeti sémájával, és az „időt” mint teológiai tényezőt mellőzve szólnak a krisztusban történt kinyilatkoztatásról, amely az egzisztenciális döntés elé állító kérügmában van jelen. A paruzia-elmaradás másik újszövetségi feloldása az ún. ókatolikus üdvtörténeti séma. Itt az „idő” mint teológiai tényező jelentős. De a paruzia, Jézus eszkhatológikus igehirdetésével ellentétben, elszakad a Krisztus-kinyilatkoztatás idejétől, és a kiszámíthatatlan távoli jövőndőbe, az üdvtörténet végére kerül. Ez az

üdv történeti „periodizálás” legtudatosabban Lukács kettős művében (ev. és ApCsel) érvényesül (Conzelmann), de már Márknál, Máténál, sőt a szinoptikusok előtti szájhagyományban is jelentkezik (E. Grässer).

A paruzia-elmaradás Schweitzer- és Bultmann-féle megoldása az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb teológiai vitáját váltotta kis, amely ma is tart. A kérdések a következők: ha Jézus igehirdetésének központi tartalma „Isten országa”, milyen értelemben hirdette azt? Mint pusztán eljövendőt? (Bultmann, Conzelmann) - Mint kizárólag jelenvalót? (Dodd) - Mint Jézus jelenében megvalósulót, realizálódót? (J. Jeremias) - Vagy mint egyszerre eljövendőt és Jézusban mégis már jelenvalót? (Kümmel, Cullmann) - Honnan származik az ún. közelvárás képzete (vagyis hogy Jézus Isten országát, az ösgyülekezet Jézus paruziáját közvetlen közelre várta)? Jézus igehirdetésének sajátja ez vagy húsvét utáni apokaliptikus torzulás? (Stauffer, J.A.T. Robinson) - Egyáltalán milyen (pozitív vagy negatív) kapcsolat van Jézus eszkhatologikus várakozása és az őskeresztyénség eszkhatológiája között? E kérdésekre itt most nem térünk ki, de a magyarázat során előkerülnek. Viszont az evangéliumok keletkezésével kapcsolatban kell néhány megjegyzést tennünk.

Valóban a paruzia-elmaradás az őskeresztyén teológia-történet alakító szempontja és ezen belül az evangélium-írás teológiai előfeltétele? A válasz attól függ, miként értjük a paruzia-elmaradás fogalmát. A kérdés ugyanis nem az, hogy hogyan sikerült az őskeresztyénségnek kijutnia abból a teológiai és egzisztenciális zavarból, amelybe a paruzia-elmaradás juttatta. Erre a kérdésre természetesen csak az lehet a válasz, hogy az őskeresztyénség fokozatosan feladta Jézus és a legelső nemzedék közelvárását, s ehhez az új helyzethez formálta át igehirdetését, teológiáját és önértelmezését. A helyes kérdés azonban ez: mi az oka annak, hogy a paruzia-elmaradás az őskeresztyénséget egyáltalán nem rendítette meg sem Krisztus-hitében, sem Krisztus visszajövetelének örvendező várásában? (Cullmann) - Kétségtelen, hogy a paruzia eltolódása teológiai kérdésként jelen van Pál apostolnál csakúgy, mint az evangéliumi irodalomban. A meglepő azonban éppen az, hogy a húsvét és az eltolódó paruzia közötti idő teológiai értékelése egyáltalán nem valami rezignált csatlódás helyzetéből történik. Sőt! Az őskeresztyénség a hit teljes bizonyosságával és valami határtalan lelkesedéssel igyekszik e „közbeeső idő” pozitív jelentőségét értékelni és kifejezni. A közbeeső idő nem egy apokaliptikus „deficit”, hanem „Isten ajándéka” (H. Weinacht). Alkalom a megdicsőült Krisztussal való közösség istentiszteleti gyakorlására és a misszióra. Mire támaszkodik ez a pozitív értékelés?

Arra, hogy az ösgyülekezet a feltámadott Krisztus megjelenéseinek és a Szentlélek ajándékának örvendező megtapasztalásában élt. Ez számukra a zsidó apokaliptika gondolatkörében a végső idő beköszöntét jelentette, vagyis az apokaliptikus várakozás beteljesedését, a reménység megvalósulását. Ebben a helyzetben éppen nem a jövőbe tekintő várakozás volt a domináns vonás, hanem a beteljesült reménység tényének örvendező átélése és meghirdetése. Amit még a jövőtől vártak, ti. Krisztus dicsőséges megjelenését, azt nem a jelentől elkülönülő jövendőként várták, hanem mint a beteljesült jelen szükségszerű aktusát. Más szóval: nem a még várt jövő töltötte meg tartalommal a jelent, hanem a jelen beteljesült valósága adott tartalmat a jövendőnek. Jelennek és jövőnek ebben a viszonyában egyetlen nap is „paruzia-elmaradást” jelent, de évtizedek vagy akár évszázadok sem teszik szükségszerűvé a paruzia közelvárásának feladását. Ez az a pont, ahol

az őskeresztyén eszkatológia alapjaiban elválnak a pusztán jövőbe tekintő, azt számtárgató zsidó apokaliptikától. Ugyanakkor innen nézve érthető az őskeresztyén-ség teológiai fejlődésének differenciálódása. Márk eszkatológiájának megértéséhez szükségünk van ennek rövid áttekintésére is.

Az a tény, hogy az ősgyülekezet hitében a jelen mint beteljesült eszkatológia hangsúlyos, azt a teológiai lehetőséget rejti magában, hogy az idő mint folyamat elveszíti jelentőségét, a múlt és jövő perspektívája háttérbe szorul. Ez a lehetőség kevésbé volt veszélyes a zsidó ősgyülekezetekre és általában a zsidókeresztyén gyülekezetekre, amelyeknek tagjai az Ószövetség és az apokaliptika történeti gondolkodásában nevelkedtek. Annál közelebb állott viszont az ún. hellenista kereszténységhez, amely a misszió révén egyre szaporodott. Ennek tagjai pogányok és pogány környezetben nevelkedett zsidók voltak. A görögös, hellenista szellemi légkörben viszont az idő mint a valóság dimenziója filozófiailag és vallásilag egyaránt jelentéktelen volt. Innen érthető, hogy a hellenista kereszténységben a fenti teológiai lehetőség egyre inkább valósággá lett. Múlt és jövő mintegy feloldódott a jelenben. Jézusra vonatkozólag, tehát krisztológiailag ez azt jelentette, hogy az ő földi élete mint múltbeli esemény jelentéktelenné vált. Hasonlóképpen a paruzia is mint Jézus dicsőséges megjelenésének jövőbeli eseménye. Csak a jelenvaló Krisztus volt fontos, aki mint örökkévaló mennyei lény jött a földre, feltámadásával visszatért oda, Isten jobbjára ült, vagyis Isten hatalmában részesült, s mint a mindenség ura van jelen a gyülekezetben, és a Szentlélek munkája által részesíti azt a mennyei élet javaiban, isteni erőben és a halhatatlanságban. Ez az időtlen eszkatológiai gondolkodás az ún. gnosztikus kereszténységben érte el a tetőfokát. A hellenista kereszténység teológiai gondolatvilágában élt Pál apostol is. Ez azonban távolról sem jelenti, hogy átvette annak szélsőségeit. Éppen ellenkezőleg! Éles harcban állott azokkal. Ezért hangsúlyozza egyfelől Jézus keresztthalálának jelentőségét, másfelől a hit jövőbe néző jellegét, a keresztén reménységet. Ennek felismerése a páli teológia egyik legfontosabb kulcsa. Ugyanakkor éppen Pál apostolnál találjuk a legmegragadóbb példát arra, hogy az őskeresztyénység a paruzia eltoldódása révén létrejött „közbeeső időt” nem tanácstalan rezignációval szemlélte, hanem tudatos teológiai és üdvtörténeti összefüggésben értékelte (Róm 9-11).

Az ősgyülekezet beteljesült eszkatológiai hitében azonban nemcsak az időtlen eszkatológia lehetősége rejlett, hanem az apokaliptikus gondolkodás visszatérésének a lehetősége is. Ez a veszély éppen a zsidó ősgyülekezetben belül volt kézenfekvő. Az ősgyülekezet kezdeti korszakára sajnos kevés közvetlen adat van, s nagyrészt következtetésekre vagyunk utalva. Valószínű azonban, hogy az ősgyülekezet belső rétegződése és a húsvétal beköszöntött végső idő teológiai értékelése sokkal differenciáltabb volt, mint azt Lukács egyeztető, harmonizáló leírása az ApCsel-ben mutatja. Egység volt a tekintetben, hogy mindnyájan a végső idő jelenében tudták magukat. A megfeszített Jézusra mint élő Feltámadottra tekintettek. A Szentlélek nyilvánvaló munkájának forró elragadtatottságában és mozgalmasságában éltek és szóltak. De különbség volt abban, ahogyan az eseményeket teológiaiilag megfogalmazták, ahogyan a feltámadott Jézus személyét és jelentőségét kifejezték, ahogyan Jézus földi életét és különösen halálát értelmezték. Persze ezek a különbségek — legalábbis kezdetben — nem jelentettek ellentétet, hanem húsvét és a közeli paruzia határtalan örömeinek sokszínű megnyilatkozását. Később azonban teológiai koncepciókká let-

tek, s ezek már feszültségeket, sőt ellentéteket is hoztak magukkal. Így pl. kezdettől fogva feltételezhető Jézus ún. messiási neveinek többfélesége (Emberfia, Messiás=Krisztus, Dávid Fia, Isten Fia), amelyek mögött hamarosan már különféle krisztológiai koncepciók álltak. Valószínűleg volt egy csoport, amely viszont különösen is a közeli paruzia, az eljövendő Emberfia várásában élt. Ehhez tartozhattak azok az őskeresztyén próféták, akik a zsidó apokaliptika mentalitásában hirdették a küszöbön álló ítéletet, és a paruzia késésének problémáját nem a Jézus feltámadásában beteljesült eszkhatológia felől oldották fel, hanem azzal, hogy még intenzívebb és kitarthatóbb várakozásra bízattak. Jézus igehirdetéséből ez a csoport az erkölcsi tanítást és az apokaliptikus jellegű megnyilatkozásokat vette át és hirdette. Ezek körében keletkezhetett az ún. Beszédforrás (=Q), amelyben valóban csak erkölcsi és apokaliptikus anyag van, és teljesen hiányzik belőle a Jézus halálára és feltámadására vonatkozó hagyományanyag. Ez a csoport valóban visszaesett a jövőbeli apokaliptikus várakozás szintjére, és érthető módon egyre égetőbb lett benne a paruzia-elmaradás kérdése.

Ha ezek a következtetések megközelítőleg is helyesek, akkor nyilvánvaló, hogy a paruziakésés az őskeresztyénség számára nem jelentett egzisztenciális zavart, és az őskeresztyén teológia alakulásában nem jelentett központi problémát. Éppen a fenti szélsőségek (időtlen, ill. apokaliptikus eszkhatológia) mutatják, hogy az őskeresztyén teológia milyen ellentétes lehetőségek között variálódott, alakult, és a paruziakésés mint hagyományalakító tényező csak egy a sok közül. A szinoptikus evangéliumokban megőrzött hagyományanyag értelmezésének nehézsége éppen abban van, hogy abban nem egyetlen teológiai koncepció érvényesül, hanem sokféle. Ezt a különböző krisztológiai, eszkhatológiai, ekklesziológiai felfogások által alakított hagyományt dolgozzák fel az evangélisták, és formálják egységes egészzé.

Mit találunk e tekintetben Márknál? Tudatos szembenállást mind az időtlen, mind az apokaliptikus eszkhatológiával. Egyrészt hangsúlyos nála a múlt dimenziója. Ezért vállalkozik (elsőként!) arra, hogy a hagyományt *mint múltbeli történést*, Jézus húsvét előtti történetét fűzze egybe. A jelen tehát a múltra támaszkodik igehirdetésében és hitében egyaránt. Másrészt fontos számára a jövő dimenziója is. Ezért vesz fel evangéliumába apokaliptikus anyagot (vö. 8,38; 13; 14,62). De nem kritikátlanul, hanem úgy, hogy a jövőt, amely Jézus emberfiúi dicsőségének kinyilatkoztatását hozza, a múltnak, azaz Jézus földi útjának rendeli alá. Az Eljövendő nem más, mint aki már itt volt. Más szóval az eszkhatológia mértéke és alapja a krisztológia. Ez többek között abban jut kifejezésre, hogy az evangélium kicsengése nem az apokalipszis (13. rész), hanem a szenvedéstörténet (14-15. rész) és a misszió perspektívája (13,10; 16,7). Így őrizi meg Márk az egyházat a jövőt számító apokaliptika csalódásaitól, s ugyanakkor nem kényszerül a közelvárás feladására, sőt egyenesen hangsúlyozza azt (vö. 13,28-37). Ezzel Márk teljes kontinuitásban marad az ősgyülekezet beteljesült eszkhatológiájával.

Mindebből kiténik, hogy helytelen Wrede feltételezése, amely szerint az evangélium-írást a közeli paruzia hitének elhalványulása magyarázza. Egyáltalában helytelen a paruzia-elmaradást mint negatív tényként az őskeresztyén teológiai fejlődés főtémájának tekinteni. Ez — mint láttuk — csupán egy apokaliptikus csoportra érvényes, amely áldozatul is esett apokaliptikus szemléletének, s a későbbi fejlődés során egészen jelentéktelenné vált, és eltűnt. Márk evangéliuma nem a paruzia-elmaradás negatív következménye, hanem téves eszkhatológiai koncepciók kritikája.

Hitoktatás? Ifjúsági misszió?*

Jézus Krisztus Urunk megbízása, küldő parancsa, mennybemenetele óta kötelezi az anyaszentegyházat: Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek. (Mt 28,19-20)

Ez a küldetés pedig — latinul: missio — az egyház valamennyi tagja számára hangzik, és parancsolja, hogy Jézusról tanúskodják, az evangéliumot hirdesse minden embernek: gyermekeknek és fiataloknak, felnőtteknek és öregeknek, betegeknek és egészségeseknek, bajban levőknek és az élet örömeiben elmerülőknél, gyászolóknak és házasság vagy gyermekáldás előtt állóknak. Erre a küldő parancsra alapozzuk mi, a történelmi felekezetek a gyermekkeresztséget, és végezzük azt az egyház korai történetétől kezdve napjainkig. Ebből a küldetésből indult ki minden korszakban az egyház gyermek- és ifjúsági munkája, hittanoktatása, a bibliai történetek tanítása és az egyház, a saját felekezet bibliai alapokon álló tanításának ismertetése. Ebből a küldetésből fakadt az egyházi iskolák létrehozásának igénye, ebből a küldetésből fakadt minden ötlet, módszer, új kezdeményezés, és születtek a foglalkozások új formái is azért, hogy a küldetést minél teljesebben töltsse, tölthesse be az egyház, és így minél több ember legyen, akit az evangélium megragadott, akik szívében fellobbant a hit drága és mindennél értékesebb lángja, s ezáltal minél több ember legyen az egyház, Krisztus teste tagjává, de nemcsak az egyház társadalmi valóságának nyilvántartott tagjává, hanem — Luther Márton reformátorunk szavaival élve — a „rejtőzködő szentek közösségének” részese is.

Ez a küldetés volt az alapja annak is, hogy a reformáció idejében Luther által írt Kis Káté ezzel a felirattal kezdődik, és minden egységénél újra ismétlődik: ilyen egyszerűen tanítsa reá a családfő házanépét! Minden szülő, családfő különleges feladata, küldetése, hogy hitünk alapvető tanításaival megismertesse családját, gyermekeit, hogy a megismertetésen túl, gyakorolják az ismeretben magukat, elmélyítsék a legfontosabbakat. Ily módon ismerkedtek keresztény családok a reformáció idejében a Tízparancsolattal és annak magyarázatával, az Apostoli Hitvallással és a Miatyánkkal és azok magyarázataival, valamint szentségeinkkel, a keresetséggel és az úrvacsorával; s az úrvacsorához kapcsolódó gyónással. Ez a küldetés kötelezi az egyházat arra, hogy elhívjon és megbízzon nyilvános tanítással keresztényeket, akiknek felkészítéséről gondoskodik, és hivatalosan kiküldi őket a szolgálatba. Erre a szolgálatra hívtunk és küldettünk el mi, hitoktatók, hittanárak és lelkészek.

Pál apostolnak Timóteushoz intézett intelme ezért mindannyiunk számára érvényes: „hirdesd az ígét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan az idő, feddj, ints, biztass teljes türelemmel és tanítással.” (2Tim 4,2) Lehetnek tehát az

* Előadás a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán rendezett Ökumenikus hitoktató fórumon 2002. május 17-én.

idők alkalmasabbak vagy alkalmatlanabbak a tanításra; a misszió, a küldetés soha nem szünetelhet, mindig érvényes, mindig elkötelező; a tartalma is mindig ugyanaz 2000 év óta: hirdetni az evangéliumot, melyet rövid összefoglalásban Jn 3,16 fejez ki legszebben: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” S változatlan a küldetés célja is: „tanítvánnyá tenni minden népet” a keresztség és a tanítás által.

Ez a küldetés, ez a tartalom és ez a cél határoz meg tehát minket, a tanítvánnyá tevés szolgálatába nyilvánosan és hivatalosan elhívott szolgákat, s amikor feladataink, szolgálatunk mai korban feszítő kérdéseire és problémáira tekintünk, s keressük a megoldásokat, a válaszokat, akkor mindezt azért tesszük, hogy küldetésünket minél inkább, minél jobban betölthessük. Mint ahogyan, úgy gondolom, az egyháztörténet bármely korszakában is a tanítás konkrét megvalósulási formái ebben a reménységben alakultak ki és változtak meg, ha egy másik, egy új forma a küldetés jobb, „eredményesebb” betöltését ígérte.

Vessünk néhány pillantást a történelemre!

A korai kereszténységben a tanításnak az ígehirdetés formáját találjuk. Külön a gyermekek és fiatalok tanítása még nem jelentkezik. A felnőttekkel együtt részesülnek a keresztségben is. Pál pl. azt írja 1Kor 1,16-ban, hogy megkeresztelte „Sztefanász házanépét”, melybe a gyermekek is minden bizonnyal beletartoztak. Később megjelenik a hitoktatás, igaz, úgy mint a keresztségre felkészülő felnőttek tanítása.

A gyermekek tanítása szervezett iskolai formában a korai középkortól kezdődik, ahol az alapvető ismeretek elsajátítása mellett vallástanra, imádságokra, egyházi énekekre fektették a fő hangsúlyt. (Igaz, a gyermekek nagy része nem vett részt az oktatásban.)

Később, a reformáció korában vált fontossá a hittan, vagyis az egyház hitigazságainak tanítása. Az oktatás mellett, mint ahogyan már említettem, Luther a nevelés, a személyes példaadás fontosságát és a családfelelősségét is kiemelte.

A tanítás formái a XX. században bővülnek nagy mértékben, hiszen a pedagógia és a pszichológia eredményeit is kezdik felhasználni. Hittankönyvek készülnek, melyek a gyermekek nyelvén dolgozzák fel a bibliai történeteket és minden tanítandó anyagot. A hitoktatás mellett új foglalkozások is kialakulnak: a gyermek és ifjúsági istentiszteletek, misék, ifjúsági órák, cserkész foglalkozások, gyermekszeretetvendégségek és családi áhítatok stb. Az egyházi énekek és imák új stílusa jelenik meg a gitáros, ifjúsági énekekkel, gyermekimádságokkal. Legújabb lehetőség, már hazánkban is, az ifjúsági- és konfirmandus, gyermek- és cserkészklubok szervezése. (A hitoktatás formáinak változásához hazánkban a diktatúra nehéz éve is hozzájárultak. A kényszer azonban nem egyszer Isten kegyelméből áldássá változott. A megszünt iskolák és iskolai hitoktatás helyett a gyülekezetekben vagy házaknál kellett megtartani a hittanórát, konfirmációs órákat. A gyermekek gyülekezethez, templomhoz való kötődése, szeretete, valamint a csoport egymáshoz való tartozásának tudata sokkal elmélyültebbé vált ezáltal.)

Hitoktatás? Ifjúsági misszió? Témám címéül ezt a két kérdést kaptam. Számomra e két kérdés éppen ezt jelenti: milyen formát, formákat válasszunk mi, hitoktatók, hittantanárok és lelkészek ahhoz, hogy küldetésünk minél több gyermeket és

fiatalt érjen utol? Ehhez pedig meg kell vizsgálnunk: hogyan lehet a jelenlegi formákat, hadd használjam ezt a kifejezést, „hatékonyabbá tenni”? Kell-e, kellenek-e új módszerek, lehetőségek, alkalmak, ötletek? Mi az, amihez mindig, ma is, ragaszkodnunk kell a tanítás folyamatában? Mi az, ami korunkban fontosabb, hangsúlyosabb, mint volt korábban? Hol vannak az új lehetőségek keresésének és megvalósításának határai?

A kérdések megválaszolása előtt azonban át kell tekintenünk jelenlegi körülményeinket, melyek meghatározzák szolgálatunkat, tanításunkat!

Kétségtelen, hogy mai korunk, mai világunk nem a Pál apostol által alkalmas időnek nevezett idők közé tartozik. Számptalan súlyos nehézséggel kell szembenéznie annak, aki ma teljesíteni igyekszik küldetését.

Már Pál apostol áldásosnak értékelte a családokon áthagyományozott keresztény életet, a gyermekek számára példamutató szülői hitet, hiszen így írt Timóteusnak: „Eszembe jutott ugyanis a benned élő, képmutatás nélküli hit, amely először nagyanyádban, Lóiszban és anyádban, Eunikében lakott, de meg vagyok győződve arról, hogy benned is megvan.” (2Tim 1,5) Ez a hagyományozás azonban kevés kivételtől eltekintve megszűnt, s a gyermekek, akikkel találkozunk munkánk során, alig vagy semmit nem hallottak még Istenről, Krisztus Urunkról, és főleg: nem látják a példát a hit megélésére, a keresztény életfolytatásra. Nem tanítja őket senki imádkozni, nem ülteti őket senki maga mellé, hogy együtt olvassanak Bibliát, nem fogja kézen őket senki, hogy gyere gyermekem, menjünk az Úr házába, és hallgassuk meg, mit mond ma nekünk igéjében. Megszakadt a hagyományozás, s nekünk úgy kell foglalkoznunk a gyermekekkel, hogy a szülői példamutatásra nem támaszkodhatunk, a szülői segítségre sem mindig, s ha igen, ez kimerül abban, hogy néhány évig beíratják és küldik a hittanra, valamint abban, hogy kijelentik: a konfirmálásnak meg kell lennie, mert ez így szokás.

Megnehezíti munkánkat a minket körülvevő világ erőteljes hatása is, a szekularizáció, az elvilágiasodás. Hol vagyunk már attól, hogy a keresztény erkölcsiség az alapja egy egész társadalom erkölcsiségének?! Hol vagyunk már attól, hogy bűn az, amit a Tízparancsolat bűnnek tart, amit Isten bűnnek mond ki?! A mai világ szemléletében már nem bűn együtt élni egy férfinak és nőnek házasság nélkül, már nem bűn elválni, már nem bűn váltogatni a partnereket, már nem bűn önmagunkat úgy megvalósítani, hogy közben átgázolunk másokon, már nem bűn a megfogant életet megölni, már nem bűn azonos neművel házasodni.

De a keresztény erkölcs ma is Isten szavához, Isten törvényéhez köt bennünket magánéletünkben is és egyházunk tanítójaként is. E szabados világban kell képviselnünk a keresztény erkölcsiséget, és tanítanunk gyermekeinket úgy, hogy megértsék: az első látásra a világ erkölcsiségénél lényegesen szigorúbb keresztény erkölcs nem gúzsba köt szabályaival, hanem felszabadít a valódi, Istennek tetsző és Isten által megáldott, boldog életre.

Az egyházi iskolák kivételével maga a hitoktatás is nehézségekkel küzd. Hiszen miféle körülmények között tanítunk? Sokan az önkormányzati iskolákban a hatodik, hetedik, nyolcadik délutáni órában tanítanak. Bizony már többször gondoltam arra: vajon mit szólna egy matematika- vagy egy magyartanár, ha rendszeresen csak ezekben az órákban foglalkozhatna a gyermekekkel? Azt hiszem panaszt

tenne, vagy sztrájkot szervezne, és mondaná: ilyen körülmények között lehetetlen tanítani! Mi pedig örülünk még ennek az időpontnak is, mert legalább megkapjuk a gyermekeket.

Sokan gyülekezeti helyiségekben tanítanak valamelyik nap délutánján vagy szombat délelőtt. De hát hányszor van szakköre a gyermeknek, vagy kirándulni megy az osztály, vagy egyszerűen csak a család csinál magának programot. S a hittanóra máris kimarad. Eltelt egy hét, hogy nem láttam a gyermeket. A hittanóra számára minden konkurencia, mert bármely program adódik a hittanóra időpontjában, az mindig elsőbbséget élvez. Pedig mi még azt is szeretnénk, ha a gyermek nemcsak ezen a heti egy alkalmon lenne jelen a gyülekezetben, hanem beépülne, aktív gyermektagja lenne a közösségnek, szeretnénk, ha úgy érezné magát a gyülekezetben, mint a második otthonában.

Az iskolai hitoktatás pedig, bár ideális feltételeket teremt a gyermekekkel való foglalkozásra, a gyermekek gyülekezetbe való beépítésének kérdését és nehézségeit hordozza. A hitoktató és a gyermek az iskolában találkozik. Lehet, hogy a hitoktató és a gyülekezet lelkésze más személy. Hogyan ismeri meg a gyermek saját gyülekezetét, templomát, lelkészét? El kell hogy mondjam: egyházi középiskolánk több volt veszprémi evangélikus diákja közül egy sem jár templomba, a gyülekezet aktív tagjának nem nevezhető.

Hadd szóljak röviden a konfirmációi oktatás nehézségeiről is, bár tudom, ez valójában csak a lelkészeket és nem a hitoktatókat érinti. Talán a legnehezebb „munkaterület” ez. Olyan korban konfirmálunk, 12-14 év, amikor a gyermek felnőtt, érett személyiségnek még nem nevezhető. Mi mégis tudatos hitvallást várunk tőle, és azt, hogy ettől kezdve a gyülekezetért felelősséget érző, élő tagja legyen a közösségnek. Ehelyett azonban szembesülnünk kell azzal, hogy a gyermekek számára sok esetben egy elvégzendő feladat a konfirmáció, melynek szülői akarata meg kell történnie, de befejeztével vége a kötelezettségnek, vége a kapcsolatnak a gyülekezettel, ami egyébként is csak arra a heti egy órára korlátozódott. Ettől kezdve már a szülők sem küldik tovább a gyermekeket. Szomorú igazsága van a viccnek: A katolikus, a református és az evangélikus lelkész beszélget egymással. A kérdés, amit tárgyalnak, az, hogy mit csináljanak a templomban lakó denevérekkel. - Én már többször próbáltam kifüstölni őket, de sajnos újra visszatérnek - mondja a katolikus kolléga. - Hát én egy hosszú partvissal szoktam hajkurászni őket, persze, a határfok lehetne jobb is - szól a református lelkész. - A probléma könnyen megoldható - kapcsolódott be a beszélgetésbe az evangélikus lelkész is. - A mi templomunkból egyszer s mindenkorra eltűntek a denevérek. - Hogy sikerült ezt elérned? - kérdezik tőle kíváncsian. - Nagyon egyszerűen: megkonfirmáltam őket.

Valóban, a konfirmandusok nagy része „kiröpül” a gyülekezetből. „Kiröpül” még akkor is, ha a lelkész mindent „bevet”, mindent megpróbál annak érdekében, hogy megmaradjanak.

Szelíd következetességgel unszoltam hétről-hétre a gyermekeket, hogy jöjjenek vasárnap az istentiszteletre. Később már csak azt kértem, vegyenek részt együtt egy istentiszteleten. Néhányan eleget tettek kérésemnek, van azonban, aki egyetlen egyszer sem volt templomban a konfirmációi év alatt. S nem vagyok biztos ab-

ban, hogy ha a rábeszélés helyett egyszerűen kötelezővé tettem volna a templomba járást, többet értem volna el.

Nem tudom, hogy a helyzet hasonló-e a református egyházban, és a bérálás tekintetében a katolikus egyházban? De úgy sejtem, hasonló lehet. Pedig nekünk, lelkészeknek minden évben átélni azt, hogy az egyébként kedves, értelmes, barátságos, a foglalkozásokat megkedvelő gyermekeket nem látjuk többé, vagy majd csak akkor, amikor házasodni szeretnének, szinte elviselhetetlen teher, nagy lelki megpróbáltatás. Úgy látom e téren lehetetlen csak egy ember - a lelkész - erőfeszítésére számítani, a szülőkre volna szükség, s ha ők nem együttműködők, akkor a gyülekezetnek kell/kellene a lelkésszel együtt hordozni a terhet, együtt imádkozni a változásért, és együtt cselekedni a gyermekek megtartásáért.

Küldetésünk és a körülmények. E kettő feszít bennünket akkor, amikor azt kutatjuk: hogyan tudnánk az adott körülmények között minél jobban, minél inkább, minél „hatékonyabban” teljesíteni küldetésünket, misszióinkat.

Joggal merülhet fel a kérdés: kellenek-e egyáltalán ezek a hagyományos formák? Kell-e a gyülekezeti és iskolai hitoktatás, kell-e a konfirmáció és a bérálás? Én úgy gondolom, hogy kell, mindenképpen kell. Miért? Azért, mert benne a gyermek- és ifjúsági munka tapasztalatai, évek, évtizedek megoldásai kristályosodtak ki, melyekre ma is alapozhatunk, ma is építhetünk. Hittanos gyermekeim gondolatai is meggyőztek a hitoktatás formája megtartásának szükségességéről. Készülve erre az előadásra megkérdeztem két gyülekezeti csoportom, 12-14 éves gyerekek, összesen 16 gyermek véleményét, akik közül 11 válaszolt is kérdéseimre. Hat kérdést tettem fel, melyekből az első ez volt: miért veszel részt a hitoktatásban?

A válaszokban a gyerekek a szülők unszolását jelölték meg kiindulási pontként, de talán egy kivétellel mindegyik kifejezte, hogy örül a szülői elvárásnak, mert szívesen jár, szeret jönni, megértette, hogy fontos hittant tanulni, és jól érzi magát a többi gyermekkel egy közösségben.

Kellenek tehát a hagyományos hittanórák és konfirmációi órák!

Küldetésünk szempontjából azonban egyáltalán nem mindegy, milyenek azok a hittanórák! Egyáltalán nem mindegy, hogy a hittanórai tanítás milyen légkörben hangzik, és egyáltalán nem mindegy, hogy a tanítást végző milyen kapcsolatban van a tanítandó gyermekekkel!

Gyermekeim a 'különbözik-e a hittanóra az iskolai órától?' összehasonlító kérdésre egyöntetű igent válaszoltak, s figyeljük csak miért: „azért, mert meghittebb a légkör, többet lehet tanulni, fegyelmezettebbek a gyerekek.” „Az órán nem mindig mondhatjuk el, amit gondolunk. Ott nem beszélünk Istenről és Jézusról. Itt közvetlenebb a viszony a tanítókkal.” „Nincs felelet és jegyek, ezért nem fél az ember ide jönni. Sokkal jobb a hangulat, nincsen sok dolog megtiltva. Sokszor viccesen tanulunk.” „Itt nem unom halálra magam, felszabadultabb.” S ami a vélemények közül leginkább megragadott, és szívembe markolt: „Ott az embert mindig meghallgatják, és nem nevetik ki.”

Kedves hitoktatók, hittanárak és lelkészek! A gyermekek kijelölik nekünk az utat: hogyan, milyen módon és légkörben történjenek hittanóráink.

S ehhez hadd tegyem hozzá saját gondolatomat, saját következtetésemet. Ma evangélikus egyházunkban a hitoktatás terén a módszer színességét, az órák vál-

tozatosságát hangsúlyozzák. Fontos szerintük a gyermekek foglalkoztatása (játék, főzés, makett készítés stb.), kreativitásának, önálló véleményalkotásának megélése, úgy érzem sokszor még olyan esetben is, amikor inkább megtanulnia kellene tényeket és nem kikövetkeztetni azokat. De lám! A gyermekek közül egyik sem jelezte ezek fontosságát, s bár nyilván fontos, hogy ne legyen unalmas az óra, mégsem a módszer, mégsem a rendkívül nagy változatosság a meghatározó a gyermekek számára, hanem a légkör és a kapcsolat a hitoktatóval, amelytől függ maga a légkör is.

A hitoktatásban tehát megkerülhetetlen a hitoktató személye. Hadd olvassak fel egy a Keresztyén Igazságban Dóka Zoltán lelkész tanulmányában megjelent vallomást a tanári hivatásról (Ker.Ig. 46. szám 2000. nyár: Átlátszó szívű emberek): „Nem méltó a tanári hivatásra az, aki tananyagot, és nem gyermekeket akar tanítani. Az igazi tanítás személyes találkozás tanár és diák között. Csak amikor ez a találkozás, a személyes, bizalmi kapcsolat, a kölcsönös szeretet létrejött közöttük, akkor kezdődhet el az oktatás. De akkor is csak úgy, hogy a tanár a személyes lelkesedés örömeivel hívja meg diákjait egy olyan érdekes utazásra, ahol sok új, titokzatos ismeret, felfedezés vár rájuk.”

E vallomás igaz kell hogy legyen ránk, hittant tanítókra is! Lehetetlen tehát, hogy ne ismerjük magukat a gyerekeket, akiket tanítunk. Lehetetlen, hogy ne ismerjük családi helyzetüket, a gyermekkor és az ifjúkor korosztályi sajátosságait, az iskolák légkörét és szemléletét, ahol a gyerekek napjaik nagy részét töltik, a gyermekeket érő világi hatásokat, a gyermekek saját érdeklődési körét, az iskolai osztályban betöltött helyét. S lehetetlen, hogy ezen ismeretek nélkül végezzük tanításunkat.

A nép nyelvén! — hangzott a reformáció korában, s e jelszó azt célozta, hogy bármely anyanyelvű nép a maga nyelvén olvashassa, tanulmányozhassa a Szentírást, és gondolkodhasson el annak üzenetéről.

A nép nyelvén! — fogalmazhatjuk meg magunkban hitoktatók és lelkészek a ma is aktuális szempontot. S e jelszó ma azt jelenti: tanításunk úgy hangozzék, úgy fogalmazódjon meg, hogy azt értse, megértse és elfogadja a tanítvány. Vagyis a nyelvükön szólaljon meg a tanítás. Ez számunkra, hitoktatók számára még sokkal fontosabb, mint a tanárnak általában, hiszen mi nem csupán egy tantárgyat tanítunk, hanem bármi is a konkrét tanítás tartalma, minden tanításunk végső soron az élő Úr Jézus Krisztusról való tanúskodás.

Katechetika - a hittantanítás görög szava is ezt fejezi ki. Nyugdíjas lelkész barátom, aki maga is katechetikát oktat a győri főiskolán tanuló hitoktatóknak, így fogalmazza ezt meg: „A 'katechetika' görög szó, melynek talán az 'egyházi tanítás' a leginkább elfogadott magyar megfelelője. Az az érdekessége, hogy eredetileg nem jelenti valaminek a tanítását, illetve tanulását. Ha az irodalomból ismert „echo” szó tartalmát felidézzük, (...) akkor a hangadás, valaminek a meghallása, illetve hang útján való továbbadása vagy átvétele jelentés bomlik ki előttünk. Ez a jelentéstartalom világossá teszi, hogy olyan tanításról van szó, amelyben a személyes kapcsolat meghatározó jelentőségű. A szóhasználat sajátosságát még jobban érzékeljük, ha a 'tanítás' klasszikus szavát, a 'didaché'-t is figyelembe vesszük. Ez a görög szó ugyancsak 'tanítást' jelent, de itt elsődlegesen az 'ismeret, tan' a szó tartalma. Olyasvalami tehát, ami írásban is terjeszthető, s amihez nem feltétlenül szükséges

a személyes jelenlét, a személyes közreműködés. Amikor tehát az egyház tanítói munkájának alapszavaként a 'katechetika' megjelöléssel találkozunk, akkor az elmondottak figyelembe vételével válik világossá a sajátos keresztyén tartalom."

Most azonban joggal tehetjük fel a kérdést: kellenek-e akkor új formák? Kellenek-e a hitoktatáson túl más formájú, más rendszerű alkalmak és együttlétek a gyermekek és fiatalok számára? Én úgy gondolom, hogy kellenek, mindenképpen kellenek. Miért? Azért, mert a hitoktatás önmagában nem elegendő ahhoz, hogy gyermekeink beépüljenek a gyülekezetbe, hogy hitüket meg tudják élni, hogy a gyülekezetért vagy a gyülekezetben aktív szolgálatot tudjanak végezni.

Hadd hivatkozzam újra a felmérésem eredményeire!

Egyik kérdésem a gyerekekhez így szólt: a gyülekezet tagjának érzed-e magad; miért? A válaszokból határozottan kitént, hogy a gyülekezethez való tartozást azon keresztyül mérték le a gyerekek, hogy ők mit tettek a gyülekezetért. A 'nem' válaszok indoklásai például ilyenek voltak: „Nem, majd a konfirmáció után.” „Nem, mert nem tettem semmit a gyülekezetnek, nem jártam eleget oda.” Az 'igen' válaszokban pedig ugyanez pozitív formában fogalmazódik meg: „Igen, mert rendszeres templomba járó vagyok, és nem csak húsvétkor és karácsonykor.” „Igen, mert részt vettem az előadásban.” (Szerepelt egy szeretetvendégségen.) „Igen, mert konfirmáltam és szolgáltam is.”

Rendkívül fontosak tehát azok az alkalmak, például cserkészet, ifjúsági órák, melyekben a gyermekek felkészülhetnek valamilyen gyülekezeti szolgálatra: karácsonyi szereplésre, anyák napjára, tanévzáróra stb. Nagyon fontos, hogy érezzék a gyerekek: szükség van rájuk.

Számunkra, hitoktatók számára pedig fontos lenne ötletbörzét tartani, melyben mindannyian elmesélhetnék azokat az ötleteket, lehetőségeket, melyeket kipróbáltunk, és amelyek eredményesnek bizonyultak.

Egyik gyermekem válasza pedig további irányt is mutatott számomra és talán mindannyiunk számára. Ő azt válaszolta: ő inkább csak az ifjúság tagjának érzi magát, mert a felnőtteket nem ismeri. Valóban a vasárnapi istentisztelet kevésbé alkalmas az ismerkedésre. Ha pedig külön gyermek-istentiszteleten vesznek részt a hittanosok, akkor elkülönülésük még inkább szembetűnő. Nekünk, gyülekezeti hitoktatóknak, lelkészeknek kell megteremtünk az ismerkedés lehetőségeit. A gyermekek ismerjék meg a gyülekezetben szolgálatot vállaló felnőtteket. A felnőttek pedig akarják megismerni a gyülekezet jövő nemzedékét. Ehhez az is hozzátartozik, hogy fontos megismertetni a gyermekekkel saját gyülekezetük történetét és jelenlegi életét. Hiszen csak így remélhetjük, hogy ragaszkodásuk gyülekezetükhöz mélyül, és egészséges büszkeséggel viselik és képviselik a gyülekezethez való tartozásukat.

Óriási lehetőségei az ifjúsági misszióknak, a gyülekezetbe építés erősítésének a táborok és a konferenciák. Amikor reggeltől estig együtt vagyunk a gyermekekkel, együtt lélegzünk, együtt gondolkodunk, és együtt cselekszünk, amikor napokig lehet csak a gyermekekre figyelni, és lelki fejlődésüket, hitbeli elmélyülésüket munkálni.

'Jövőd terveiben szerepel-e a gyülekezettel való kapcsolat fenntartása?' - kérdeztem a gyerekektől, és 11 válaszból csak egy volt bizonytalan. A többi válasz mind 'igen' volt. A gyerekek biztatnak tehát bennünket kedves testvérek! Létezik

szívük mélyén a kötődés, a kapcsolat gyülekezetükhöz! A mi feladatunk, hogy mindez meg ne szakadjon, hanem megerősödjön! Használjuk hát bátran fantáziánkat, újabb ötletek, megoldások, alkalmak találására, és ne szégyelljünk egymástól is tanulni, átvenni bevált formákat!

S végül: van még egy kérdés, melyre választ kell találnunk. A kérdés az, hogy ötleteinknek, formáinknak, lehetőségeinknek van-e határa? Én úgy gondolom, hogy van. Ott a határ, amikor az együttlétek, az alkalmak pusztán a gyermekek kívánságainak kielégítésévé válnak, és kimarad — vagy oly annyira el van rejtve, hogy észre sem lehet venni — a küldetés célja maga, Isten ígéje, az evangéliumról való tanúskodás, a biblikus gondolkodás és magatartás. Fogalmazhatjuk úgy is, ahogy az Evangélikus Élet című újság hasábjain a cikkíró: (Ev.Élet 2002. ápr. 7. Garádi Péter: Evidencia!...?) „Mi van a vetőmagtarisznyában ...? ... Hát először is lehet benne - a semmi (igeolvasás nélküli, traccspartis ifiórák). Meg aztán lehet benne - gyommag (Biblia-ellenes tévtanítás), továbbá lehet benne jó mag, keveredve gyomokkal. Még az is előfordulhat, hogy dupla fenekű a zsák, és a jó mag úgy el van rejtve, hogy még a tulajdonosa sem jut könnyen hozzá, hát még a talaj, amelyre szórják... És persze csak tiszta, jó mag is lehet a tarisznyában.”

„Tisztán és igazán” - mondja Ágostai Hitvallásunk, s azóta mi, evangélikusok ezzel a kifejezéssel jelöljük a biblikus, hitvallásos igehirdetést és tanítást. Ez tehát a határvonal. Ez az, amiből semmikor, semmiképpen nem engedhetünk. Hiszen akkor már magát a küldetést veszítjük el. Márpedig miért végezzük ezt a sok-sok fáradozással, vesződéssel, sok kudarccal, de természetesen sok örömmel és lélekemelő pillanattal járó szolgálatot? S miért vállaljuk a sokszor mostoha körülményeket? Azért, mert Jézus Krisztus Urunk erre küldött el minket: a hitoktatásban is, az ifjúsági misszióban is a tanítvánnyá tevésre, az evangélium hirdetésére.

S Ő reménységünk szerint meg is adja, hogy küldetésünkben mindvégig kitartsunk, hűségesek maradjunk, ahogyan Pál apostolnál is olvassuk a küldött, a szolgálga legfontosabb jelzőjét: „A sáfároktól elsősorban azt követelik meg, hogy mind-egyikük hűségeseknek bizonyuljon.” (1Kor 4,2)

Adjon tehát nekünk Urunk mindvégig kitartó hűséget misszióinkban!

Mi tehát így tanítsunk: Nézd, Krisztus meghalt érted; magára vett bünt, halált és pokolt. De nem bírhatták le: Ő volt az erősebb. Feltámadt, győzött, s mindent maga alá vetett, hogy megszabadulj tőlük s úrrá légy rajtuk. Mindez a tied, ha hiszed. - Jó ezt nekünk világosan látnunk s bizonyosan tudnunk!

Luther Márton

Zászkaliczky Zsuzsanna

Emberarcú angyalok Patay László (1932-2002) emlékére

Most még tükkör, ikon, jelkép által szemlélem az örök életet, minthogy az örök élet nem más, mint a boldog színről színre látás.

(Nicolaus Cusanus: De visione Dei 1453)

Sokan élnek közöttünk, akiknek több adatott. Akik meg tudnak szólalni mások helyett. Akik ki tudnak fejezni érzéseket, érzelmeket, gondolatokat, amelyek mindannyiunké, de mi nem találjuk a formát, a szavakat. Akiknek megnyilvánulásain magunkra ismerünk. Akik elámítanak azzal, hogy rámutatnak világunk részleteire és összefüggéseire, teremtettségünkre. Akik mindezt úgy teszik, hogy közben háttérben maradnak. Ha a mű elkészül, éli az életét tovább. De a könyv irodalom-e akkor is, ha sosem forgatják lapjait? A kotta zene-e, ha egy hangot sem üt le belőle senki? A templom falképei élhetnek-e zárt ajtók mögött? Ezek messzire vezető kérdések ugyan, a mi dolgunk, a hétköznapi emberek feladata azonban az, hogy olvassunk, hogy megtanuljunk olvasni a JELekből.

Patay László festő - összegző önéletrajzának tanúsága szerint JELet akart hagyni, hogy munkásságát valami maradandó is őrizze.

Élete

Manapság a kortárs regényirodalom legjobb lapjain lenyűgöző élet- és kortörténeteket olvashatunk. Tanúi lehetünk, hogyan fonja át meg át az egyéni, családi történelmeket az elmúlt száz év „közép-európaisága” minden fájdalmas és gyönyörű pillanatával, minden tragédiájával, visszásságával és megaláztatásával. Rá ismerünk a történetekben nagyapánkra, a szomszéd néniére vagy saját magunkra. Életünkre. Patay László élete is a nemzet életének kis tükre. Felemelő, fájdalmas, groteszk, tragikus, amilyen az elmúlt száz évünk volt.

A szlovákiai Komáromban született 1932. május 2-án. Apai ágon neves és névtelen református ősök sorakoznak: gályarabságra ítélt prédikátor, lelkészek és tanítók, meg a nagyapa, akit 1919-ben cseh légionáriusok lőttek agyon az aranyosmaróti kaszinóban. Anyai ágon az Árpád-kori, katolikus család hagyományai élnek. A református édesapa, Patay László áttért, hogy feleségül vehesse Apagyi Annát, de a felekezetek közötti megegyezés hiánya, az átjárhatóság lehetetlensége nem utoljára pecsételte meg ekkor a család sorsát.

Gyermekéveit Patay felvidéki falvakban élte. Az uzsonnák a báróné gyermekeivel, a gombászások, erdőjárások, patakparti horgászások apja tanítványaival, a falu parasztgyerekeivel, a szülőket övező tisztelet mondhatni idilli világot rajzoltak köré. Ebbe hasított bele a háború, apja behívója. Később a határmódosítások családjuk egzisztenciáját is aláásták, hiszen nem volt többé szükség magyar tanítóra. Javadalomból - parasztgazdaságból - élő kántorra lett a nagyműveltségű

édesapa, s korán kellett fizetésért munkába állni a kis Lászlónak is. Tizenhárom évesen kapta első képmegrendelését, Krisztus-fejet kellett festenie, s jó fizetséget, egy zsák kukoricát kapott érte.

Mivel a komáromi bencés rendet betiltották, „titkos” magántanuló lett. A Komáromban maradt bencésekhez járt konzultációkra, és veszélyeket is vállalva - ki-játszva határőrséget és törvényt - szökdösött át a Dunán Győrbe, osztályozó vizsgákat tenni. Micsoda elkötelezettség, elszántság - és talán hit - kellett, hogy úszva, csónakon vagy a zajló jégtáblákon elinduljon magyarul vizsgázni!

Az újabb megaláztatás a szlovák-magyar lakosságcsere névezett merénylet volt, amikor több falubeli családdal együtt ládába csomagolták egész életüket, és a Győr melletti Kismegyere kerültek. Bár a szülőföldet el kellett hagyniuk, szellemileg újra „otthonra” lelhettek: az édesapa újra taníthatott, a tizenéves Patay László pedig a győri gimnáziumba járhatott.

Festői elhivatottságát többen is táplálták. Elsősorban Éva néni, apjának testvére, aki a gyermek szemében meszeszerűen bohém életet élt, teozófus volt, majd világi apácának állt, festett és verseket írt. Másrészt Harmos Károly komáromi és Tóváry Tóth István győri festők terelgették útján. Vagy a véneki templom gyülekezete, akik megbízták az éppen 18 éves fiút a főoltárkép festésével.

A Képzőművészeti Főiskolára első nekifutásra bekerült, Fónyi Géza, Szőnyi István és Barcsay Jenő mester keze alatt fejlődött. (Barcsaynak utóda is lett a művészeti anatómia tanszéken.) A legtehetségesebbek közé tartozott, egyszer ugyan majdnem kirúgták: „Ismerik-e önök a giccs fogalmát?” - kérdezte 1953-ban a szovjet szocreál kiállítás kapcsán a főiskolára látogató szovjet művészettörténész. Hatalmas vihart kavart az eset, s talán a szovjet ezredes Ék Sándornak köszönhető, hogy az ávosok csak a főiskola aulájáig mentek... Nevét - képein túl - ez az eset is ismertté tette. Szőnyi mellett is dolgozva, 1956-ban freskós diplomát kapott. Rengeteget festett eladásra, sok művésznek jelentett akkoriban biztos kenyeret az ún. „képcsarnoki festészet”.

Egy főiskolás társát, Ittész Máriát vette feleségül. Patay édesanyja talán soha nem tudta megbocsátani az evangélikus paplánnyal kötött házasságot fiának, s ez a tény bizonyára egy életre megpecsételte a festő hitének alakulását. Rövid idő alatt három gyermekük született, a két lány közti fiúcska mindössze fél órát élt, de kilenc évi boldog házasság után, súlyos betegségben elhunyt Patay felesége is. Áttetsző, tágra nyílt szemű, kendős arcképe azonban évtizedeken át visszaköszön a Patay-életmű darabjain. Saját bevallása szerint is iszonyú mélypontra került ekkor a fiatal művész és édesapa. Lehet, hogy a földi pokol bugyraiból húzta ki őt egy fiatal, csinos színésznő, akit - még ismeretlenül - elbűvöltek egy tárlaton a *Birkózók* c. kép hihetetlen távlatai és súlya. Akinek hiteles jászladányi történeteit hallgatva a festő lassan felengedett a tragédia után. Holló Eszterrel aztán évtizedekre szövetséget kötöttek, s lett az asszony - a saját kisfiával együtt - három gyermek szerető anyja, neki segédje, szellemi és lelki társa, támasza. Szép vonásait, sötét haját a hálás férj számos alkalommal megörökítette.

Ugyanúgy, ahogy apja, anyja, gyermekei, unokái, mesterei, barátai is megjelennek különböző kontextusokban és „szerepben” - nemcsak a portrékon, hanem az összegző, tablószerű műveken és a falképeken egyaránt.

Első falkép-megrendelését első felesége halála után kapta, maga úgy gondolta, szánalomból. A csákvári tudószanatórium seccója az Egészségről és Betegségről, a gyógyító emberről szól. Emléket állít az asszonynak, s egyben talán elindítója is valami újnak. A gyógyulásnak.

A csákvári után számos falkép-megbízást kapott, ill. nyert pályázaton. Dolgozott Ózdon, Salgótarjánban, Egerben, a budapesti Mátyás-templomban és a Parlamentben, később a szekszárdi vasútállomáson és a nyíregyházi Élim gyermekotthonban.

Az első falképekkel párhuzamosan persze a táblaképfestéssel sem hagyott fel. Munkácsy-díján túl is kapott díjakat, itthon és külföldön egyaránt.

1968-ban, hosszú rábeszélésre fogadta el Barcsay felkérését, s több mint húsz évig tanította a Képzőművészeti Főiskolán a művészeti anatómiát mint tárgyat. Hiszen ő a régi mesterekkel vallotta, hogy oly kevés dolgot lehet a művészetben megtanítani - ilyen a művészeti anatómia is -, de azt a keveset meg kell! A rendszerváltás paródiájának nevezte azt a diákmozgalmat a főiskolán, amely őt távozásra ítélte. Méltóságteljesen tudott elmenni.

Nyugdíjba vonulása után azután egymást érték a hatalmas felkérések. Alkotó szenvedélye azonban megküzdött a sok száz négyzetméternyi üres templomfallal, s született egymás után a falakra festett Evangélium Békéscsabán, Gyulán, Sukorón, Ráckeven, Szegeden. *„A megrendelések életem legboldogabb időszakai, mert azt a profi festői magatartást vallom, hogy a festés szolgálat, a mesterség birtokában. ... A reneszánsz festők a példaképeim. Ők is a „közízlést” szolgálták ki. A minőséget nem lehet előírni úgysem, csak a témát, a gondolatot.”* (PL)

Megálmodta és megalapította a Ráckevei Képtárat. Egyházi festészetéért II. János Pál pápától elnyerte a Pro Ecclesia et Pontifice emlékérmét, és rendes tagjává választotta az európai művészeti akadémia.

Alkotó erejével, lendületével a szíve nem tudott lépést tartani. 2002 januárjában elhunyt.

Igaz, hogy az 1976-ban rendezett önálló kiállítása kapcsán a napi- és a szaksajtó kritikusai le akarták mosni Patayt örökre a magyar kiállítótermek faláról. Igaz, hogy a 60-as, 70-es években hol nem volt eléggé realista, hol túlságosan az volt. Hol hétköznapiak tartották, hol túl emelkedettnek. Hol spekulatívnak, hol banálisnak, mert nem a műfaj határait feszegette, hanem „csak” festett. Őt mégis az bántotta legjobban, hogy egyszer azt írták róla, rajzolni nem tud... Mi már látjuk, lételeme a rajz, a disegno. Rajzzal épülnek fel alakjai, kompozíciói. Elsősorban falképein rajzzal vázol hatalmas távlatokat és bonyolult tereket. A színek néha alárendelt, ám gyakran szimbolikus szerepet játszanak. Mi már látjuk azt a hatalmas szent- és angyaltömeget, akik a festő mögött állva nekifeszülnek az igazságtalan kritikáknak és a meg nem értettségeknek.

Mindenek mértéke az ember

Az alcím pl. reneszánszról írott szöveg elé illik, ám Patay esetében sem tévedés. *„Adottságaimnál fogva természetelvű vagyok, s bár néha irigylem az elrugaszkodókat, egyszerűen nem tudok, csak a természet igazságaiból kiindulva festeni.”* (PL) Az emberi test felépítését tanította a főiskolán. Kompozícióiban, témáiban az emberi testen, gesztusokon, arcokon keresztül különböző élethelyzetek, érzelmek, fogalmak öl-

tenek testet. Táblaképeinek világa az emberi lét, az élet nagy (és kis) kérdéseiről beszél: életről, halálról, szerelemről, félelemről, anyaságról, munkáról, alkotásról, múltról és jövőről, háborúról és békéről. És nagy szellemekről. A nézőt Patay portréin keresztül is megérinti *Szőnyi* vagy *Barcsay* nagysága.

Falképeihez a táblaképek két szálán haladva juthatunk el. Egyik a monumentalitás, másik a tablók és a tömegjelenetek műfaja. Ellentmondásnak tűnik a kisebb méretű táblaképek esetében monumentalitásról beszélni. Pedig a jól megválasztott nézőpont, az átgondolt kép kivágás a legegyszerűbb témát is hatalmassá növeleli. A *Birkózók* c. képen a szakadék tetején állva pillantunk a mélybe, ahol maga a jelenet zajlik. A *Vihar*, az *Asszonyok*, a *Kiáltás*, az *Unokám*, *Lele* békaperspektívája valószerűtlenné - szimbolikussá - növeli az amúgy realiztikus felfogásban megfestett alakokat. Ez Patay művészetének egyik legfontosabb sajátja: a valószerűség eszközeivel jelképi világba emelni a jelenségeket. Az arányokat talán egyfajta belső látás diktálja, s ez a képesség a falképfestészetben is nagy előny - a pontos anatómiai és geometriai tudás mellett.

Madách c. két részből álló, nagyobb méretű kompozíciója mondanivalójában és megformálásában is nagy ívű. A sötét tónusú, kékes háttérbe belehasít az atomfelhő vakító fénye és az itt-ott égő tüzek vöröse. A háttér minden eleme (romok, csonthalmok, akasztófák, zuhanó Ikarosz) az emberiség és a természet pusztulásáról beszél. A kép előterében áll az asszonyosan aggódó Éva és a szinte gyermekarcú Ádám, aki megrémült a tudástól. A kompozíció alsó felében sötét, sejtelmes környezetben a négy őselem és az őket meghódító, velük alkotó Ember jelenik meg. Éva kezében a Gyermek és az Alkotás - a család és a JELet hagyás lehetősége - az, ami az ezredforduló Ádámját visszatartja az önpusztítástól.

Ezredforduló c. festménye nagy méretével is lépcsőfok a falképfestészet felé. Bárányfelhős kék ég szellemileg tiszta háttére előtt csúcsos szikla áll. A szikla előterében hosszú haját előrehajtvá siratóasszony görnyed egy lepellel letakart holttest fölé. A sziklán meztelen férfialak áll, vállán egy fiúgyermek, aki galambot röptet. A nap vakító sugaraiba néznek. Az eltemetendő múlt és a felnövekvő jövő egyszerűnek tűnő ellentétét a *Madách* kép ismeretében súlyosabbá teszi az a tény, hogy a férfi s a fiú hátul állnak a nézőnek. Háttal állnak mindannak a borzalomnak, amit Ádám tapasztalt. Az alátámasztás bizonytalan (a szikla csúcsa és a férfi válla), de a gyermek még könnyű. Nagy a felelősség: neki is elég lenne egy rossz mozdulat, mint Ádámnak...

Patay festészetében számos táblaképpel találkozunk, amelyeken tömegek láthatók. (A korábbiak közül a *Disputa*, *A tárgyalás*, az *Emlékmű*, a *Szubjektív tabló*, később a *Néhányan közülről*, az *Emlék-kép*.) Ezeket tanulni lehetünk, hogy remek rajzkészségével, jellemismeretével hogyan tud egy kompozícióba sűríteni tömegeket, mondanivalót, érzelmeket.

Korábbi falképein (Csákvár, Eger - egykori házasságkötő terem, Ráckeve Polgármesteri Hivatal) a drapériaként értelmezett táji elemekkel osztotta sávokra, szintekre a kompozíciót, s ilyen módon helyezte fiktív tájba a fiktív jeleneteket. A szekszárdi vasútállomás falképei az elsők, ahol az *Emlék-kép* c. táblaképéhez hasonlóan a kompozíció elemei áttűnnek egymásba, mint a jól szerkesztett diaporáma, mint az álom képei, szinte szabad asszociációban összemosódva, egymást hangsúlytalanítva vagy éppen nyomatékosítva. Ez az a kompozíciós technika, ami a barokkos illuzionizmuson túl templomi falképeinek fő rendező elve lett.

Vannak angyalok

Kik az angyalok? Tudjuk, Isten hírnökei. Ezért kerülnek „velünk” rendszeresen kapcsolatba. Persze, a kerubok és szeráfok ott állnak az Ő trónusa mellett, de „*a hírhozó Gábrriel mint a Kezdet, a lángpallosú Mihály mint a Vég, s közül az őrangyal Rafael: a kedvenceim*” - vallja a festő.

Életében is sokszor találkozhatott velük. Pályája indulásakor meghatározó volt számára Fra Angelico Angyali üdvözlete. Később a veszélyeket vállaló gimnazista, a szókimondó főiskolás, az állványok magasában dolgozó mester mögött álltak. Szeretteinek elvesztése, a halál érintései Mihály közelségére figyelmeztették. (*“Olyan mindenki angyala, amelyet érdemel.”* Nemes Nagy Ágnes)

Azt hihetnénk, hogy a kortárs művészet nem ismeri az angyalokat, ezeket a IV. sz. óta hasonlóan ábrázolt szárnyas, emberi lényeket. Pedig vannak angyalok. A kompozícióba hasított fénynyalábtól az Ihletig, egyfajta rendező elvtől a fénylőn fehérholtig, esendően szomorútól türkizkék szárnyú giccsig, magányostól nemzeti génuszig. Vannak angyalok a kortárs művészetben.

Patay is számtalan angyalt festett. *Lukanénye madártávlatból* c. képén a falu fölé terjeszti szárnyait védőn egy fiúképű angyal, *Angyalváráskor* pedig a mester látja bele a ráckevei tájba, az áradó fénybe azt, akit vár.

Egyházi műveit természetesen benépesítik az angyalok. Emberszerű alakjuk, érzelmeket kifejező arcuk, hihetetlenül örvénylő mozgásuk a jó komponista számára hálás téma. *„A kompozícióban bárhol jól érzik magukat: földön, égen, állva, repülve, de még fejjel lefelé is... Üdítően hat szürrealis, irracionális mivoltuk. Tetszőlegesen lehet velük a térben kalandozni, mélységeket és magasságokat nyitnak, levegőt és fényt hoznak többnyire sötét templomainkba.”* - írja.

Patay angyalai

A sukorói katolikus templom mennyezetének kicsit színpadias jelenetében a sebesült katonaként térdeplő Loyolai Szent Ignác megláthatja a Madonnát. Mária alakja fátyolfelhőszerű, lebegő kendőből bomlik ki, melyet egy angyal tart. Ez a gesztus az elfüggönyözött, ám ünnepeken látható szent ikonokra utal. (*“Vajon nem azt tapasztaljuk-e, hogy az istenséget ábrázoló festett képeket a legdrágább függönyökkel takarják el? S nem ünnepélyes szertartások és himnuszok közepette tárják-e elő őket?”* Leonardo da Vinci)

Sukorón megfestette az evangélistákat - az isteni üzenet közvetítőit - is, szimbólumaikkal együtt. A munkába merülő Márk és Lukács mögött békésen heverészik az oroszlán és az ökör, János metakommunikációban áll a sassal, ám Máténak sűg valamit az angyal. Az angyal, Isten hírnöke. Ahogy a középkorban láttatták: tollba mondja Máténak az evangéliumot. A mennyei sugallat lehet az oka, hogy a négy közül ez a legmozgalmasabb kompozíció.

A szegedi dóm Feltámadásának angyalai is örömhírt mondanak az embereknek: csodálják a testben feltámadt Krisztust, és hozzá vezetik az asszonyokat és a tanítványokat. Gesztusaik emberiek, szárnyuk, ruhájuk pedig hófehér, mint a Feltámadotté.

A ráckevei Keresztelő Szent János templom ikonográfiai programja igen összetett. (Megalkotásában Szilárdffy Zoltán katolikus pap, művészettörténész vett részt.) A szentélyben, az oltár mögött az utolsó próféta mártírhalálának jelét látjuk:

Keresztelő János fejét egy lapos tálon. Angyalok vezetik közelébe szüleit, Erzsébetet és Zakariást, angyalok engedik ezáltal a mennybe pillantani őket. A szentély oldalfalán Ráckeve látképe előtt, a Duna-parton Ábrahám (Ráckeve régi patrónusa) csodás megjelenésének vagyunk tanúi. A jelenést angyalok igazolják.

A templomhajó hosszanti falain a katolikus templomokban előírásos stációk sorakoznak kettesével-hármasával drámai kompozíciókba összefogva. Az első és az utolsó utáni stációban - ahol leghangsúlyosabbá lesz emberi, ill. isteni lényege - társul Jézushoz egy-egy angyal. A Gecsemáné-kerti angyal sötét tónusú, szomorú, legszívesebben talán visszavenné a keserű poharat. Húsvét hajnalának angyala vakítóan fehér, világít, ujjong és diadalmas.

A főfalak felső részén, a párkány fölött evangélisták és apostolok - Krisztus földi tanúi - ülnek. Ők kapcsolják össze a földi és az égi szférát.

A mennyezet fő témája Jákób álma. Sötét éjben, sziklára hajtvá fejét alszik Jákób. Kimerült, mély álmát alussza. Az égből végeleáthatatlan létra ereszkedik alá. A létra a pogány, zsidó, keresztyén hagyományban egyaránt a föld és az ég összekapcsolásának jele, a lélek felemelkedésének útja. A létrát az Úr bocsátja le Jákóbnak. Bizonytal neki, hiszen az angyaloknak nem feltétlenül van rá szükségük. Az Úr üzen Jákóbnak, szólítja, ígéretet tesz. Jákób pedig felszenteli a helyet. A szent hely Jákób temploma - a földi egyház.

A mennyezetkép azonban nem pusztán az ószövetségi Jákób jól ismert álma! Hatalmas, örvénylő látomás egyben: emberalakokkal megjelenített isteni és sarkalatos erényekről, fő bűnökről, a létra jobb oldalán az üdvözültekkel, bal oldalán az elkárhozottakkal. A festészet eszközeivel, rajzzal, színekkel és elsősorban persepktívával lenyűgöző távlatokat nyit a mester a sík mennyezetben. Döbbenetes mélységben a pokol torka, iszonyat-vörös a fénye, hihetetlen magasságban a menny, vakítóan ragyogó a fénye. A békécsabai Jézus Szíve templom Jézusának szívétől áradó fénysugarakhoz hasonlóan ez a mennyei fény a kompozíció végső rendező elve. Forrása körül riadt és boldog, szemüket eltakaró és dicséretet éneklő angyalok és négy hatalmas kéz. Az Ítéző Úr kezei. Az Atya teremtő és világot terelő kezei és a Fiú átlukasztott kezei. Fölöttük-alattuk-körülöttük ragyog a Szentlélek hótiszta galambja. Ez a sajátosan - „kezek által homályosan” - bemutatott Szentháromság talán egy áldott tehetségű, alkotó ember hitvallása.

A földi és égi Egyház allegóriájának két végpontja a szentély mennyezetének apokaliptikus Báránya és mennyei Jeruzsáleme (körülvöttük hárfázó, a felhőkkel gomolygó, az egeket megnyitó, színpompás angyalok), valamint a szentélyfal kortárs papjának és a karzat alatti falfelület ráckevei - múltbeli és élő - alakjainak csoportképe.

A mennyei Egyház kapuja a templom (Jákób köve és a ráckevei templom is), a létra szimbólumában kivételes „átjárás” van az égi és a földi Egyház között, de élő gyülekezetként, Krisztus testének tagjaként mindnyájan az égi és földi Egyház egységén munkálkodhatunk. (Ef 2, 19-22)

Biztatás

Az alkotó nyomot, JELet hagyott, szándéka szerint. Neve fel van jegyezve itt a földön, s remélhetjük, odaát is. „A mű pedig... a hasonlóságot meghaladó magasabb célra tör, az örökkön tartó dicsőségre, s arra, hogy az embereket a bűntől távol tartsa, s Isten igaz tiszteletére elvezesse.” (Paleotti, 1582)

Felhasznált irodalom

- Belting, Hans: Kép és kultusz (Bp., 2002)
- Fertőszögi Péter: A reneszánsz szellemében (In: Patay. Ráckeve, 1997)
- Frank János: Patay László (In: Élet és Irodalom, 1965)
- Körner Éva: Patay László (In: Tiszatáj, 1965/5.)
- Kratochwill Mimi: Patay László művészi pályája (In: Patay. Ráckeve, 1997)
- Menyhárt László: Templom, amelynek lelke van. Patay László életműve (In: Héti Magyarország, 1993. okt. 15.)
- Patay László: Magamról (In: Patay. Ráckeve, 1997)
- Patay László - Fecske András: Patay László (Ráckeve, 2002)
- P. Szűcs Julianna: Talpalatnyi realizmus (In: Népszabadság, 1976. febr. 11.)
- Rózsa Gyula: Patay László képei az Ernst Múzeumban (In: Népszabadság, 1965. márc. 19.)
- Rózsa Gyula: A „Patay-modell”, avagy a „realizmus” diadala (In: Kritika, 1976/4.)
- Vadas József: Tájak, útvesztővel (In: Élet és Irodalom, 1976. márc. 6.)

Az éppen a hit legnemesebb és legdrágább vonása, hogy szemét behunyva egyszerűen és boldogan mindent az Istenre bíz. Nem kutatja, hogy Isten mért bánik vele így vagy úgy, hanem akkor is Őt tartja a legfőbb jónak és igazságnak, ha az ész, érzület és tapasztalat csupán haragot és méltánytalanságot látna is. Ezért mondja az ige, hogy a hit olyasmiről való meggyőződés, amit nem látunk, sőt aminek talán az ellenkezőjét látjuk.

Luther Márton

Id. Kendeh Györgyné halálára

Az élet és halál Ura október 28-án, életének 84. évében elszólította közülünk az Ordass Lajos Baráti Kör két éve elhunyt egykori titkárának, id. Kendeh György testvérünknek a hitvestársát, baráti körünk áldozatos munkását. Temetése november 7-én volt a Farkasréti temetőben — két lelkésszé lett unokájának szolgálatával.

Életét és szolgálatát a gyermekei által összeállított és a ravatalnál elhangzott rövid életrajz alapján idézzük fel:

Id. Kendeh Györgyné Bendl Mária Budapesten született 1918. november 12-én, dr. Bendl Alajos és Scholz Ilona második gyermekeként. Hárman voltak testvérek, bátyja tíz éve hunyt el, húga él.

A budapesti Veres Pálné Gimnáziumban érettségizett, ahol gyors- és gépírói oklevelet is szerzett. A középiskola befejezése után édesapja munkahelyén helyezkedett el gyors- és gépíróként.

Budapesten 1939. szeptember 8-án kötött házasságot Kendeh K. György lelkésszel, vállalva a nyáregyházi szórványgyülekezetben a papnéság nem könnyű szolgálatát. Itteni életük alatt született két fiuk, György és Gusztáv.

1945 végén, miután a püspökké választott Ordass Lajos utódjául a kelenföldi gyülekezet Kendeh Györgyöt hívta meg, a család Budapestre került. 1946-ban itt született Mária lányuk.

Hamarosan nagyon nehéz idők következtek nemcsak egyházunkra és benne a kelenföldi gyülekezetre, hanem közvetlenül a Kendeh családra is, miután férjét — Ordass püspök harcostársát — 1950-ben letartóztatták, majd internálták. Eközben neki egyedül kellett gondoskodnia gyermekeiről.

Férje kiszabadulása után, 1951-ben újabb megpróbáltatás szakadt rájuk: kitelepítés következett Békés megyébe, Kamut pusztára, Kétsopronyba. A semmiből igyekezett a családot táplálni, eltartani. Zokszó nélkül fáradt, dolgozott. „Egyszer láttam kétségbe esni: 'nem tudok ebédet adni nektek', egyszer sírni: hasonló okok miatt” — emlékeznek erre az időre gyermekei. Kapált, aratott, csépeelt — pesti lányként, asszonyként!

1956-ba újra lehetőség adatott a papnéi szolgálatra, ismét Kelenföldön. Igazi papné volt, ügyes-bajos gondok meghallgatója. A forradalom után érkezett LVSZ- és egyéb segélyek elosztásával bízták meg férjét. Éjt nappallá téve segített ebben a szolgálatban is. Soha senki nem köszönte meg neki azt, amit tett, viszont férjével együtt — a régi vezetés visszatérte után — igaztalanul megvádolták.

A család egzisztenciális biztonsága érdekében 1958-ban orvosi írónoki állást vállalt Albertfalván, és ezt a munkát nyugdíjazásáig végezte.

1962 januárjától át kellett élnie a második, de most már egyházi kitelepítést is. Férjével és gyermekeivel Kistarcsára került, ahol munkája mellett jelentős részt vállalt az Özvegy Papnék Otthonának munkájában. Csak 1984-ben költözhetek vissza Budapestre, ahol ismét a család mindenese lett.

Másfél éve jelentkezett nála először a gyilkos kór; az utolsó három héten rohamosan romlott egészségi állapota. Ötnapi intenzív ápolás után csendesén hunyt el 2002. október 28-án délután.

EMLÉKEZÜNK

A temetés napjának délutánján az OLBK közgyűlésén külön is megemlékezünk id. Kendeh Györgyné testvérünk önfeláldozó és fáradhatatlan szolgálatáról, amelyet férje oldalán hosszú éveken át végzett a könyv- és folyóirat-kiadás terén. A veszteség szomorúságában reménységünk és vigasztalásunk abban a Jézus Krisztusban van, akinek bátorító szava a gyászjelentés ígében felénk is hangzik: „Békességet hagyok nektek: az én békességemet adom nektek”. (Jn 14,27a)

A szerkesztőbizottság

Nem volt abban semmi panaszolni való, amikor az év augusztus 21-én, vasárnap, esőre hajló, borongós délután megálltunk feleségemmel a Farkasréti temetőben - az egybegyűltektől kissé távol - D. Ordass Lajos sírjánál, halálának 10 éves évfordulója alkalmából az Országos Egyház által meghirdetett nyilvános emlékűnnepen. Ott, abban a szembesítő csendben sok nehéz emlék, feleletet váró kérdés, vívódó gondolat nehezedett rám. A földbe hullott gabonaszem szükséges elhalásáról szóló igehirdetés közben bennem az a könyörgés foglalt egybe mindent, azt is, amit ott láttam-hallottam, azokat is, akiknek személyét pásztázhatta a szemem és azt is, amit különös életutamon megértem: Uram! add, hogy az egyház egyház legyen itt a bűn és halál kötelékében vergődő világban, mert hiszen az a Tőled vett megbízása, küldetése, örökké időszerű feladata, hogy hirdesse szóval, cselekedettel, életáldozással azt az EVANGÉLIUMOT, amely a földi élet számára ízt adó só és a vándorok, az úton levők számára egyedül fényt adó világosság. Ez a szolgálat pedig azért elalkudhatatlan ezen a földön és ebben a magyar hazában, mert e nép és e nemzet számára sokkal súlyosabb az erkölcsi válság, mint a fojtogató gazdasági krízis!...

Az Egyház Ura legyen mindannyiunkhoz irgalmas és kegyelmes, hogy bűnbocsátó, megváltó szeretete rajtunk kárba ne vesszen; hogy új életben járjunk, és dicsőségre szolgáljunk itt az egyházban, ebben a hazában - fönt is, lent is -, amíg tart kinek-kinek ez a földi pálya.

*Részlet id. Kendeh György
dr. Kotsis Ivánnak 1988. október 14-én írt
Nyílt válaszából (Ker. Ig. 1989. jún. 70. 1.)*

Fabiny Katalin

Észrevétlen, de nélkülözhetetlen - 450 éve halt meg Bóra Katalin -

A reformáció mozgalma, amely célul tűzte ki a keresztyén tanítás és gyakorlat radikális megújítását, az egyházi élet átfogó megváltoztatásához vezetett. Új énekek születtek, új istentiszteleti rend valósult meg, új formát öltöttek az egyházi hivatalok. Ez utóbbi azt is jelentette, hogy a papok megházasodhattak. A kolostori esküt és a cölibátust emberi találmánynak nyilvánították, és mint a keresztyén szabadságnak ellentmondó szokást, elutasították. Mindazonáltal Luther Márton szabadságról alkotott elképzelése magába foglalja azt, hogy a klerikusok házasságkötését nem lehet kötelezővé tenni, hanem ezt minden egyén szabad döntésének kell tekinteni.

Luther Márton sokáig nem akart megházasodni. Még 1524 novemberében is így ír Georg Spalatinnak: „Korábbi és jelen felfogásom szerint nem fog megtörténni, hogy valaha is házasságot kössek... Gondolataimtól távol áll a házasság, mivel naponta várom a halált, és a rám mint eretnekre kiszabott büntetést.” Aztán mégis másként dönt, és feleségül veszi a korábban ciszterci rendi apácát, Katharina von Borát – vagy ahogy a hagyományos magyar egyházi nyelvben rögzül: Bóra Katalint.

Valószínűleg azt sem tudnánk, hogy Bóra Katalin létezett, ha a maga kalandos útján-módján nem válik belőle Luther Márton felesége és ezáltal korának leghíresebb asszonya. A Lutherral együtt átélt évek tanúbizonyságai azok a Cranach-festmények, amelyek ún. páros képekként készültek, tehát a reformátort és feleségét együtt ábrázolják. Ezek a portrék azt kívánják bizonyítani a kortársaknak és az utókorra, hogy a valamikori szerzetes és apáca jogszerű, sőt Istennek tetsző életet élt, a Szentírás igéje szerint kötött házasságban. E képeken Bóra Katalin lényegében férjével egyenlő rangra kerül, s bár a házastársak egymástól sok tekintetben különböztek, a kép szerint mégis ideális párt alkottak. Mindegyik festmény hangsúlyozza Bóra Katalin egyenes, tiszta tekintetét, valamint határozottságát és magabiztosságát. Természetesen igen sokat tudunk arról a 21 esztendőről, amelyet „a leghíresebb protestáns lelkészházaspár” együtt töltött, annál hézagosabbak az ismereteink Katalin házasság előtti és utáni életéről. Most 2002-ben reflektorfénybe kerül Bóra Katalin, hiszen világszerte megemlékeznek halála 450. évfordulójáról. Talán ez az évforduló alkalmat ad személye jobb megismerésére.

Valószínűleg 1499. január 29-én született a Lipcse környéki Lippendorfban. Édesanyja, Katharina von Haugwitz korai halála után az 5 éves kislány a brehnai kolostor iskolájába, majd 1508-ban a nimbscheni Marienthron kolostorba kerül, ahol 7 évvel később szentelik apácává. Ekkor már nincs visszaút a lippendorfi szülőházba, ahol az édesapa, Hans von Bora új felesége oldalán, állandó anyagi gon-

dokkal küszködve igyekszik nevelni négy másik gyermekét. Szerencsére a kis Kata a kolostorban sem marad rokonok nélkül: az apátnő akkoriban édesanyja egyik testvére volt, valamint az apácák között élt a szeretett „Muhme Lene”, apai nagynénje is, aki gondoskodással és törődéssel vette pártfogásába a kislányt. A kolostor a közhiedelemmel ellentétben nem életidegen, magatehetetlen apácákat rejtett, hanem éppen ellenkezőleg: nagyon is praktikus, a mindennapi életben hasznos dolgokra tanította lakóit. Nemcsak az írás, az olvasás, a latin nyelv és az éneklés rejtelmeiben merülhettek el, hanem a kötés-horgolás, kert- és földművelés, állattartás, háztartásvezetés fortélyait is elsajátíthatták.

Katalin kolostorbeli éveit tehát biztonságban, jó körülmények között, megszokott rend szerint teltek – egészen addig, míg Luther iratai el nem jutottak Nimbschenbe. Ekkor a közeli Grimma város lakosságának nagy része már Luther oldalán állt, és vallásosságuk nagy változásokon ment keresztül. Innen jutottak el Luthernek a házassággal, valamint a keresztyén ember szabadságával kapcsolatos tanai a kolostorba is, és hatásukra az apácák szinte vallási krízisbe kerültek. A támasz, ami rendbeli életüknek értelmet adott, egyszeriben darabokra hullt. Tizenketten elhatározták, hogy esküjüket megszegve megszöknek a kolostorból. Először családjaikhoz fordultak segítségért, de mivel az apácák szöktetése a törvény szerint halállal volt büntethető, egyikük sem vállalta a kockázatot. Így Luther szegődött cinkostársukul, és amikor Leonhard Koppe, a kolostort halszállítmányokkal rendszeresen ellátó kereskedő szekere - a heringes hordók között kuporgó apácákkal - begördült Wittenberg főterére, a reformátor maga gondoskodott az elhelyezésükről. Segítségével egy éven belül mindegyikük férjhez ment – Katalin kivételével, aki többeknek kosarat adott. Őt a Cranach család fogadta be, ahol Barbara asszonynak sokat segített a háztartásban és a gyerekek körüli teendőiben. Megismerkedett a wittenbergi egyetemistákkal is, akik őt – a művészeti fakultás védőszentjéről – Alexandriai Katalinnak nevezték el, nyilván ezzel is utalva tájékozottságára. Különösen vonzódott egy nürnbergi származású egyetemistához, Hieronymus Baumgartnerhez, ám számításait keresztülhúzták a fiú patricius szülei, akik rangon alulinak tekintették az esetleges házasságot. Baumgartner mindenesetre 1523 júniusában eltávozott Wittenbergből, majd néhány évvel később feleségül vett egy müncheni patriciuslányt.

Katalinnak alighanem megvoltak a saját elképzelései leendő házastársáról. Baráti körben végül kijelentette, hogy egyvalakihez hajlandó hozzámenni, ez pedig maga Luther. Micsoda merészség és magabiztosság kellett ehhez abban a korban!

Bóra Katalin kora leghíresebb embere mellett döntött. Célirányosan és öntudatosan fordította tekintetét a „szászországi apostol”, a reformátor Luther Márton felé. A wittenbergi bátor szerzetes az egész világ előtt ismert. Úgy tűnt, hogy még az angyalok is az ő 95 tételének hirdetőivé váltak, ahogy Myconius a maga reformációtörténetében írja. Az ítélő Isten előtti ájult félelemben Luther eleinte csupán egy „szerencsétlen kis szerzetes” volt, a megigazolásról szóló felismerése azonban bátorságra és civil kurázsira szabadította fel. Nem kapitulált a pápa és a császár előtt. Bóra Katalinnak azonban megadta magát...

A reformátor tudatában van annak, hogy házasságkötésével sok kortársa szemében lehetetlenné teszi magát. Visszautasítja az előítéleteket, sőt egyenesen diadallal írja Spalatinnak 1525. június 16-án: „Gúnyolóim száját betömtem Bóra Katalinnal. Házassággal annyira lenézetté és megvetendővé tettem magam, hogy azt reméltem, az angyalok nevetni, az összes ördögök pedig sírni fognak. E cselekedetemmel meg akartam erősíteni, amit tanítottam. Isten így akarta, és így tett.”

Luther a maga részéről tehát elismeri, hogy „az ördöggel dacolva” kötött házasságot. A világban az ördög akarja őt megkaparintani, a házasság melletti döntésével azonban ő Isten akaratát kívánja megtartani, vagyis a káosszal szemben a rendre törekszik. További nyomós érv apja kívánsága. Mint ismert, ő annak idején ellenezte Luther kolostorba vonulását, hiszen fiát sikeres jogásznak szánta. „Így apám óhajának megfelelően kötöttem házasságot” - írja Luther 1525. június 15-én Johann Rühelnek, Johann Thürnek és Kaspar Müllernek. Egy Nikolaus von Amsdorfnak írt levelében 1525. június 21-én pedig így fogalmaz: „Remélem, hogy egy rövid ideig még élek, és apámnak engedelmeskedhetek, aki abban a reményben volt, hogy utódokat támasztok neki.”

Bóra Katalin számára a házasságkötés, jóllehet maga akarta, nem volt fenékgig tejfő. Házasságuk bejelentését megrökönyödés fogadta. Luther barátai nem értettek egyet e lépéssel, - attól tartottak, a házasság eltereli figyelmét a munkájáról. Philipp Melanchthon, Luther hűséges munkatársa, egészen felháborodik, bár ő maga és más reformátorok már rég a házasság mellett döntöttek. 1520-ban házassodott Melanchthon, 1522-ben Johannes Bugenhagen. Házasságban élt továbbá Karlstadt, Justus Jonas és Thomas Müntzer. Luther azonban sokkal inkább reflektorfényben állt, mint a többiek. Ráadásul az esküvőre is a lehető legalkalmatlanabb időpontot választotta. A parasztfelkelés véres leverése, amely számtalan áldozatot követelt, csupán egy hónappal azelőtt történt, hogy a reformátor és Katalin házasságra lépett. Ugyan megürültek a kolostorok, a társadalom toleranciája még nem volt olyan nagy, hogy egy korábbi szerzetes és apáca házasságát osztatlan örömmel fogadta volna. Luther ellenfelei számára ez az esemény botránynak minősült, amelyre gúny, csúfolódás és lenézés volt a válasz. Luther egyik legmegátalkodottabb ellenfele még a reformátor 1546-os halála után sem állhatta, hogy megbélyegezze a szerzetes és apáca „vadházasságát”. A házasságkötés időpontja tehát semmilyen szempontból nem tűnt kedvezőnek.

1525. június 13-án, kedden, egy egyszerű hétköznapi este kötött házasságot Luther Márton és Bóra Katalin. Szűk körben eskette őket össze Luther gyóntatóatyja, Johann Bugenhagen. Philipp Melanchthon, aki – mint láttuk – ellenezte e házasságot, nem is volt jelen az esküvőn. Katalin asszonyának sok évi fáradságába került, míg meggyőzte Luther munkatársait arról, hogy a házasság nem válik a reformáció ügyének kerékkötőjévé.

Mindenesetre tény, hogy „Krisztus jegyeséből” Luther felesége lett. Nem lehet azt mondani, hogy szerelemből keltek egybe, de erős hitük olyan szoros kötelékként tartotta össze őket, hogy hamarosan nélkülözhetetlenné váltak egymás számára.

Az egykori szerzetes lassan hozzá kell hogy szokjon a házassághoz. „A házasság első esztendejében furcsa gondolatai támadnak az ember fiának. Amikor asz-

talhoz ül, azt gondolja: 'Azelőtt egyedül voltál, most másodmagaddal vagy.' Az ágyban, ha felébred, lát maga mellett egy pár varkocsot, amiket annak előtte nem látott. Szintúgy az én Katám az első évben mindig ott ült mellettem, amikor stúdióztam, és nem tudta, mit mondjon; egyszerre csak megkérdezte: 'Doktor úr, vajon a burkus hopmester az őgrófnak öccse?' (Asztali beszélgetések, 1532 június)

Luther hamarosan felismerte, micsoda kincsre lelt Katalinban. A harcias reformátor gyengéd szavakat keresett a mellette álló asszony iránt érzett szeretetének kifejezésére. Így aztán későbbi asztali beszélgetéseiben a házasságról mint „Isten legédesebb és legkedvesebb ajándékaról” írt. A férfi és a nő közötti szövetség „nagy dolog”. A reformátor természetesen a jól sikerült házasságot tekinti ilyennek, amelyben a felek egymás iránti hűsége természetes. Az ilyen házasság Luther szerint „feljebbvaló minden cölibátusnál”. Ha azonban rosszul sikerül, akkor az „maga a pokol” - ismerte el Luther.

A parasztháború után a választófejedelem Luthernek ajándékozta a kiürített és meglehetősen leromlott állapotú wittenbergi Ágoston rendi kolostor épületét. Ezt nem mint nagylelkű gesztust kell értékelnünk, hanem mint egy olyan lépést, amellyel az udvar megszabadulhatott egy fizetési kötelezettsége alól. Katalin megjelenésével új élet költözött a kolostor falai közé. Ezzel megszületett „az evangélikus parókia” képe – még ha nem is Luther volt az első evangélikus teológus, aki megnősült. Kata asszonynak köszönhető, hogy a lepusztult falak helyére otthonos, meleg családi fészek került. Egyik első feladata tehát az építkezés levezetése volt. A félelem, miszerint a burokban nevelkedett nemes hölgy nem lesz képes rendben tartani a házat, kertet és az udvart, hamar szertefoszlott. Katalin a teljesítményével bizonyított! Sokoldalúságára, leleményességére, talpraesettségére gyakran volt szüksége Luther mellett. A zárt kolostort nyitott, étellel teli otthonná varázsolta. Kitűnő kertésznek bizonyult, kutat építtetett, állatokat tartott. A szekrényeket ruhával és ágyneművel, a pincét borral és télirevalóval töltötte meg. Kitartó céltudatossággal vezette a háztartást, és hamar rájött, mire van legnagyobb szüksége a férjének. Egy vérbeli birtokos minden adottságával rendelkezett, beleértve az anyagiak kezelését is. Luther nem tudott a pénzzel bánni, és csak csodálkozott, hogy az ő kevés jövedelméből mi mindenre telik a Katalin vezette háztartásban. A kertben hamarosan árpa is termett, és Katalin ebből főzte a sört saját serföldjünkben. Olyan jól gazdálkodott, hogy a félretett összegekből kisebb birtokot vásárolhattak a közeli Zölsdorfbán, amelynek terményei szintén bevételi forrásként szolgáltak a növekvő család számára. Erre annál inkább szükség volt, mivel Luthernek nem volt rendszeres fizetése. A városban tartott igehirdetéseieről Wittenbergtől alkalmanként kisebb honoráriumot kapott. 1526-tól évi 200 guldent keresett, ám ennek jórészét a ház tatarozására és berendezésére fordították, hiszen a kiköltöző szerzetesek mindent magukkal vittek.

Katalin azonban nemcsak családját lakatta jól, hanem igaz felebaráti szeretetből kéregetőket és szegényeket is befogadott asztalához. Barátaik is szívesen étkeztek házukban, majd 1530-tól Luther elárvult unokaöccseit és húgait is magukhoz vették. A pestisjárvány idején – nem félve a fertőzés veszélyétől – beteget ápoló házukban. A Fekete Kolostor üresen álló szobáit megnyitotta a Wittenbergben tanu-

ló egyetemisták előtt, akiket nagy büszkeséggel töltött el, hogy professzorukkal egy fedél alatt lakhattak. Ez a ház úrnőjének azt jelentette, hogy naponta 30 emberre kellett főzni, mosni, takarítani. Zokszó nélkül tette.

Köztudomású, hogy a náluk elszállásolt diákok és más teológusok társaságában születtek az *Asztali beszélgetések* (*Tischreden*). A vendégekkel folytatott, sokszor éjszakába nyúló diskurzusokban Katalin is gyakran részt vett – nemcsak jelenlétével, hanem véleménye kimondásával, kérdéseivel és hozzászólásaival is. A többi reformátor feleségére ez általában nem volt jellemző. Ezért is kapta Katalin az ironikus „Doktorissa” nevet. Bóra Katalin valóban nemcsak papné, hanem legalább annyira professzorné is volt. Az említett beszélgetések sokszor latinul folytak, s a kolostorban iskolázott háziasszonynak ez sem okozott nehézséget. Együtt gondolkodott férjével, részt vett a város tudományos vérkeringésében. Az általa irányított ház a teológia fellegrádjának számított akkor. Luther életművéhez felesége biztosította a helyet. (Ezzel kapcsolatban tréfás szójátékkal így fogalmaz Inge Mager Bóra-kutató: „Männer veröffentlichen Bücher – Frauen veröffentlichen Räume...”)

A házat csakhamar benépesítette a hat gyerek, akik közül azonban csak négy élte túl szüleit. 1526-ban született Johannes, aki Luther leveleiben is gyakran felbukkan. 1527-ben született Elisabeth, aki azonban nyolc hónapos korában meghalt. Őt követte 1529-ben a kis Magdalena, aki 12 éves koráig élt, és halála mélyen megrendítette a szülőket. 1531-ben jött a világra az ifjabb Martin, két évvel később Paul, végül 1534-ben Margarethe. A gyereknevelésben megnyilvánult, hogy Lutherék számára a hely szelleme nemcsak külső keretet jelentett: minden nap tartottak házi áhítatot, amelyen Katalin is prédikált. Talán nem járunk messze az igazságtól akkor sem, ha feltételezzük, hogy kátéit a gyakorlatban, saját családján is kipróbálta Luther. A közösen gyakorolt kegyesség megvalósult mindennapi életükben, még ha a fiatalabb gyerekek fejlődését az idősödő és betegeskedő Luther talán már nem kísérte is olyan lelkes figyelemmel, mint kezdetben. Katalin azonban lankadatlan törődéssel fordult valamennyi gyermeke felé, őrizve a családi fészek békéjét és melegét. Kislánya halála után egy időre megváltozott, befelé fordult. A gyermekeiért való aggodás végigkísérte életét. Felnőtt korukban is szeretett volna számukra biztonságot és oltalmat nyújtani. Johannest 16 évesen anyja akarata ellenére a torgau gimnáziumba iratták. Később a königsbergi egyetemen tanult, stúdiumait azonban nem fejezte be. Martin 34 évesen alkoholistaként halt meg. Legsikeresebb gyermekük, Paul orvosként futott be karriert. Margarethe egy jó módú porosz nemesemberhez ment feleségül, és kilencedik gyermeke nehéz világrajötte vetett véget életének.

Hűsz és fél évi házasság után bekövetkezett, amitől Katalin mindig tartott: Luther meghalt. Halálos ágyánál nem lehetett jelen, hiszen férjét – mint közismert – szülővárosában, Eislebenben érte a halál. Férje elvesztése után, 1546. április 25-én sógornőjéhez írt levelét egyetlen személyes kitérőjének tekinthetjük: „Sem enni, sem inni nem tudok. Még aludni sem. Ha egy egész hercegségem vagy császárságom lett volna, azt sem sajnáltam volna annyira elveszíteni, mint azt, hogy most a kedves Úristen tőlem, és nemcsak tőlem, hanem az egész világtól, ezt a

kedves és drága embert elvette. Ha erre gondolok, a fájdalomtól és sírástól (amit Isten jól ismer) sem beszélni, sem írni nem tudok." Bár a diákotthont fenntartotta annak érdekében, hogy némi bevételre tegyen szert, a háztartást már nem tudta oly módon vezetni, mint Luther életében. Ráadásul 1546 nyarán kitért a schmalcaldeni háború. Októberben gyermekeivel Magdeburgba menekült. Ekkor legfőbb támasza Philipp Melanchthon volt, aki egy darabon elkísérte őket. Érdemes Melanchthon jóindulatáról szót említeni, aki barátja emléke iránti hűségéből is kötelességének tartotta az özvegy támogatását. 1547 húsvétját már újra Wittenbergben töltötték. Katalin földjét és kertjét azonban megsemmisítette a háború. Elszegényedett és megöregedett. 1552 nyarán minden idők legfélelmetesebb pestisjárványa köszöntött a környékre. A wittenbergi egyetemet is áthelyezték Torgauba. Mivel Paul fia még ott tanult, Katalin is Torgauba menekült. A városkapu előtt a lovak hirtelen megbokrosodtak, a szekér felborult, és Katalin a fagyos árokba esett. A baleset következtében alighanem tüdőgyulladást kapott, és néhány hét szenvedés után 1552. december 20-án Torgauban meghalt.

Ki is volt valójában Bóra Katalin? Ahogy Luther nevezte: Wittenberg hajnalcsilaga? Vagy Doktor Luther Katalin, a szent, aggodalmaskodó asszony? Odaadó anya? Prédikátornő? Építésvezető? Betegápoló? Földbirtokos? Vállalkozó? - Igen, ez mind, és még sok más. De elsősorban önzetlen, szerető, hitből élő társa annak az embernek, aki nélkül az egyház megújulása ott és akkor nem valósulhatott volna meg. Katalin személyében megmutatkozik az igazi emberi nagyság, amely képes magát teljes mértékben valakinek vagy valaminek a szolgálatába állítani. Teljesítménye emberfeletti, mégsem esik soha abba a kísértésbe, hogy Luther életművére fittyet hányva magát tolja előtérbe. Minden erejével azon igyekszik, hogy férje véghezvigye, amit az Úristen neki rendelt. Halála 450. évfordulóján érdemes felidézni alakját nemcsak lelkészek között, de minden keresztyén család otthonában.

Források:

Martin Luther: *Asztali beszélgetések*, Helikon, Budapest, 1983.

Martin Luther: *Briefe an Freunde und an die Familie* (Hrsg. Albrecht Beutel), Verlag „http://C.H.Beck/“ , München, 1987.

Ursula Sachau: *Das letzte Geheimnis. Das Leben und die Zeit der Katharina von Bora*, Wiener Verlag, Himberg, 1997.

Katharina von Bora – Die Frau an Luthers Seite (Hrsg. Udo Hahn und Marlies Mügge), Quell Verlag, Stuttgart, 1999.

Ursula Koch: *Rózsák a hóban. Bóra Katalin, Luther felesége – egy bátor asszony élete* (Ford. Fabiny Katalin), Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1999.

John Nilsson

Szaldó*

Rendes körülmények között az április olyan, mint a frissen öntözött kerti ágyás a ragyogó kék égbolt alatt.

Így volt most is. Április 14-ét írták. Az úton mindenfelé víztócsák álltak ugyan, de az égbolt leírhatatlan kékséggel borult a táj fölé.

A pap és a boltos Szőkehalom fel tartott az úton. Ott székelt az öreg egyházgondnok: Benkő István. Elődei hosszú sora is itt élt. A dombtetőn épült tanya nem éppen új.

Nem tartozik a legkellemesebb szórakozások közé, kint járni egy ilyen napon, amikor az Úristen a természetben tavaszi nagytakarítást rendez. Mindenholnan csurog a víz, minden árokban csörög az ár, az út meg vizesebb, mint a padló, amikor síkálják.

A pap nehézkes léptekkel haladt. Nem csak azért, mert sárcipője minduntalan beleragadt az út latyakjába. A boltos szemmel láthatólag fürgébben mozgott, noha hóna alatt szorongatta az egyházközség súlyos számadó könyveit.

A faluban általában három boltos szokott lenni. Közülük kettő teljesen fölösleges volt. Kísérletezésük sohasem tartott sokáig. Hamarosan szerencsésebb tájak felé vitorláztak. Érkezésük és odábbállásuk szinte olyan következetes volt, mint az évszakok változása vagy a hold fogyása és újulása.

Ennek a boltosnak azonban sikerült majd öt évet kibírnia a faluban. Lehet, hogy ezt a szívósságát akarták jutalmazni a falu lakosai, amikor a legutóbbi közgyűlésen — decemberben — megválasztották az egyházközség ellenőrévé.

Ez aligha történt volna meg, hacsak valaki is sejtette volna, hogy ez a boltos majd hibákat talál az egyházi számadásokban. Pláne: harmincezer koronát is meghaladó hiányt! Egyelőre még teremtett lélek sem tudott a botránnyról, kivéve a boltost meg revizor társát: Nagy Sándort. No meg a papot, aki mellesleg esperes is volt. A dolgot persze a boltos fedezte föl. De Nagy Sándor sem tagadhatta, hiszen saját szemével láthatta. Igaz, hogy a végsőkig ellenállt.

A dolog nagyon egyszerű volt. Nem volt itt szó sem vakarásokról, hamisításokról, furfangosságokról, — csupán arról, hogy az év végén mutatkozó pénztári maradvány évek hosszú során át egyszerűen eltűnt. Ez a maradvány a következő év számadásában többé nem jelentkezett. Eltűnt! A semmi tengerébe veszett el! Úgy volt a dolog ezzel a pénzzel is, mint némely amerikai kivándorlóval: az ember nem hallott többé felőle. Nyomtalanul eltűnt az ismeretlenség homályában. Bármenyire fölforgatott is a boltos — meg Nagy Sándor — minden iratot, apró följegyzést, a pénz nem került elő sehonnan. Az összegek nagysága évenként nagyon

* John August Nilsson svéd evangélikus lelkész és író. Malmöben született 1898. dec. 26-án. Teológiai tanulmányainak befejezése után egyházi intézmények lelkésze volt. 1945-től nyugdíjba menetelég a stockholmi Engelbrekts gyülekezet főlelkésze. 1974-ben halt meg. - Sokoldalú és termékeny író volt, több mint harminc kötete jelent meg. Teológiai szakkönyvei és aktuális témákkal foglalkozó írásai mellett verses- és novellás kötetei is voltak. (Terray László közlése nyomán - a szerkesztő.)

különböző volt. Néha 300 koronáról volt szó, máskor meg közel egy ezresről. Az ellenőrök a múltban sohasem emeltek kifogást a számadások ellen. A község első gazdáját nem szokás azzal meggyanúsítani, hogy nem ért a számadások vezetéséhez. Kényes dolog a becület! Ha a szőkehalmi Benkő István kezeli az egyház pénzt, akkor bizonyára jól tudja, hogy mit csinál. Hogy holmi pénz eltűnjék, az éppen annyira lehetetlen, mint az, hogy a templom tornya összedőljön.

Most azonban temérdek pénz hiányzott! Efőltt nem lehetett szemet hunyni. Az esperes maga is meggyőződött a valóságról. Ő indítványozta azt is, hogy az ellenőrök vele együtt látogassák meg az öreget Szőkehalmon. Ez persze nem volt holmi gyönyörűséges kirándulás. Nagy Sándor kereken meg is tagadta, hogy velük tartson.

— Kényszerítetek arra, hogy megoperáltassam magamat — mondotta —, de oda nem megyek!

Nem lehetett valami jó véleménye az operáció felől.

A boltos meg az esperes magára maradt tehát.

Nincsen egészen kizárva, hogy a boltos zöld köpönyege alatt valami diadaléret is meghúzódott. Nem mindenkinek van olyan szerencséje, hogy nyakon csípjé a hűtlenséget! Még ebben a gonosz világban sem talál minden bokor alján egy sikkasztót!

Az esperes azonban úgy baktatott, mint aki szívében a halált cipeli. Nem egyszerű dolog az, ha árnyék hullik a gyülekezet öreg gondnokára, a legelső emberére!

Benkő István a tanya oldalán, a verandán volt éppen. Déli pihenőt tartott. Durva munkaruhájában — vagy mondjuk inkább úgy, hogy e ruha ellenére is — olyan volt, mint valami festmény az ótestamentum idejéből. Csizma volt rajta. Szép ősz fején kopott kucsma. Arcán az idő barázdát barázdára szántott. Határozottan Ábrahámot juttatta az ember eszébe, aki Mamre tölgyesénél „ült a sátor aljában, a hév napon”.

És Benkő István éppen úgy is tett, mint évezredekkel előbb Ábrahám: ételt kínált sok ősi szívességgel. Mert odakint a világban rátarti volt, — itthon azonban barátságos.

Az esperes érezte, hogy az első szót neki kell kimondania. De bár egy óra hossza is eltelt azóta, hogy asztalnál ültek, még mindig nem szólt. A maradék kávé is kihűlt már a csésze alján. Végre aztán megemberelte magát, és a legnagyobb vergődések közben kibökte, hogy baj van az egyházi számadások körül. Halkan, óvatosan beszélt, mint beteglátogatóban szokta. Mikor végzett, rámeredt a szemközti sokfiókos tölgyfa szekrényre. Sok fiókját nézegette.

A boltos érezte, hogy rajta a sor.

Senki sem állíthatja, hogy nyersen, sértő módon lépett volna föl a pátriárka-arcú egyházgondnokkal szemben. Csak arra akart rámutatni, hogy a számadási könyvek kezdő oldalán, a bevétel rovatba be kellett volna vezetni a 636 korona 23 filléres „szaldót” az előző évről. Ebben egyetért vele Nagy Sándor ellenőr társa is meg az esperes úr is. Egyebekben pedig nem csak erről az egy „szaldóról” van szó, hanem szaldó szaldó után tűnt huszonöt éven át! Egyszerűen eltűnt! Karját úgy széttárta, hogy ezzel is jelezze, milyen úr támadt az eltűnt „szaldók” után.

Határozottan tehetséggel beszélt. „Szaldó” vesszőparipáját oly hetykén ülte meg, hogy becsületére vált volna bármelyik hadnagynak, ha úgy üli meg a lovát a hadgyakorlaton.

Jó ideje beszélt már, amikor az egyházgondnok megkérdezte a boltost, hogy mindezzel azt akarja-e mondani, hogy ő — Benkő István — ellopta az egyház pénzét. Vagy, hogy talán a trágyadomb alá ásta el, és most a legjobb volna, ha a boltos onnan mindjárt ki is ásná a templom ezüstjét? Ami pedig a „szaldót” illeti, biztosíthatja a boltost, hogy ehhez hasonló csodabogarat ebben a gyülekezetben mind ez ideig semmiféle keresztény ember nem látott még. Az ilyesmi talán jó lehet a boltosoknak — mondotta, és közben mindkét szemével hunyorított —, de az egyházi számadásokban ilyen kalandos dolgok sohasem fordultak elő. Sőt: ezután sem kerülnek oda, még ha tíz boltos telepednék is meg a faluban, és mind a tíz ugyanúgy hadonásznék is, mint a szélmalom vitorlája! Ezért ő felel! Szókehalmi Benkő István!

Erre aztán tűzbe jött a boltos is. Már amennyire mert. Azt ismételtette, hogy az bizony igen komoly dolog, ha a szaldó csak úgy füstbe megy. Különösen az olyan szaldó, amely az évek folyamán igen tekintélyes összegre rúg!

Az esperes öregesen, magába roskadva ült, és csóváltgatta hófehér fejét. A világot látta maga előtt összeomlani az utolsó ítéletben.

— Sok pénz az, Benkő István! — mondogatta. — Sok pénz az ilyen szegény gyülekezetben! Hozzá kell látnod, hogy előteremtsd! Tudom, hogy többért is helyt tudsz állni. Nagyon nehezemre esik így beszélni. De a látszat amellettszól, hogy ezekkel a pénzekkel valami baj van.

— És mit gondolsz esperes úr, mennyi pénzről van szó — kérdezte Benkő István. Hangja, mintha szinte alázatos volna.

— Hát a boltos kiszámította, hogyha a pénzt mindig idejében bankba tették volna, és 25 éven keresztül a kamatot is kamatoztatták volna, akkor az összeg ma harmincnégyezer korona nyolcvanöt fillér volna. Sok pénz ez az ilyen szegény gyülekezetnek!

— Talán mégsem lehetetlen ezt a pénzt előteremteni — mondta igen halkán, szinte ünnepélyesen Benkő István gondnok. — Csak hát magyarul szóljanak az emberhez!

Aztán kihúzta magát. Szinte hallani lehetett. Odament a nagy sárga sifonérhoz. Hosszasan motoszkált kulcsokkal, fiókokkal, dobozokkal. Végül is kiemelt a mélyből egy kis fekete könyvecskét, és amikor azt akkurátusan kinyitva letette az esperes elé, kitűnt, hogy abban pontosan harmincnégyezer korona és 85 fillér volt beírva. A könyv belső oldalán pedig ez állott:

„Rózsás gyülekezet templomújítása számlája.”

Amikor az esperes újra meg újra elolvasta a beírást, szinte suttogva szólott: „Most bocsátd el, Uram, a te szolgádat békességben!” —, és közben kék szélű hétköznapiszablonjával hosszasan törölgette a szemüvegét.

A boltos, amikor idővel az ő kezéig is eljutott a takarékkönyv, úgy ült ott, mintha a felhők közül éppen most hullott volna vissza a földre.

A csönd, amely most beállt, olyan volt, hogy azt senki másnak nem volt joga megtörnie, csakis Benkő Istvánnak.

— Hát — szólalt meg — itt Rózsáson mindig is az volt a szokás, hogy ami főleg maradt, azt mindig betették. Nem tologattuk ide-oda. De nem is költöttük el. Rendesen betették a könyvre. Amint meg is van írva: „az értelmes fiú nyáron gyűjt”.

— Amikor apám után én lettem az egyház gondnoka — folytatta —, és láttam, milyen vedlett a mi kis templomunk, meg aztán azt is jól tudtam, hogy adó kivetéssel bajos volna rendbe tenni, összerakosgattam minden megmaradt pénzecsskét. Az évek folyamán ez az összeg közel 35.000 koronára duzzadt, — amint láthatja az esperes úr is. Csurranó-csöppenő erecskék. Nem tudom, ezeket nevezi-e a boltos „szaldóknak”. Amikor ezt az utolsó szót kimondta, olyan kifürkészhetetlen volt az arca, mintha többet tudna a „szaldóról” a világ minden boltosánál.

Az esperes mosolygott. A lelke valahol igen messze járt. Talán a hetedik mennyországban. Hiszen az öreg templomot, amelyben negyven éve szolgál már, és melynek huzatos papi székében telenként majd halálra fagyott — ezt a drága kis templomot — most megújíthatják! Új padlózatot kap! Új festést! Melegítő csövet is szerelhetnek bele a pincéből! Az oltáron álló kopott apostolok új glóriát kapnak a fejük fölé!

A legnagyobb boldogságot mégsem a megújuló templom képe adta neki, hanem az a körülmény, hogy Benkő István becsületében nem kell többé kételkednie! Érezte, hogy ez a kétség félig úgyis szétörölte már. De azt is érezte, hogy most szinte új teremtéssé vált. Lendületesen fölkel az asztaltól, és haza igyekezett, hogy csöndesen magasztalja Istent. Ezt megelőzően azonban keményen kezét szorított Benkő Istvánnal, és így szólt:

— Köszönöm, Benkő István! Ebben a tanyában mindig nagyon derék nép lakott. Hogy betű szerint helyesen cselekedtél-e, azt alig gondolom. De viszont meg van írva: „A betű öl, a Lélek pedig megelevenít”.

Este — odahaza a paplakon — amint elbeszélte az egész történetet az esperesnének, az asszony megpihentette varrását az ölében. Ez is rendkívüli jelenség volt. Az esperes a történet végére érve csak annyit mondott:

— Jó, hogy vannak revizorok! De sokkal jobb, hogy vannak becsületes emberek! Ezzel semmi esetre sem akarta megbántani a revizorokat.

(Svédből fordította: Ordass Lajos)

A Szentlélek Krisztust hozza a szívünkbe és ismerteti meg. Felgerjeszti s a hit által bátorrá teszi szívünket Krisztushoz. Ahol a Szentlélek lakozik, ott van minden teljesség, legyen az illető gyenge avagy erős.

Luther Márton

Bohus Imre

A Golgotáról jó a fény... Személyes reflexiók egy tanulmánykötetre

*Percze Sándor - Szakács Tamás - Tubán József:
A kereszt teológiája és a lelkigondozó szolgálata
Magyar Luther Könyvek 9.
(A Magyarországi Luther Szövetség, Budapest
és a Nyugati [Dunántúli] Evangélikus Egyház-
kerület, Győr kiadása - 2002)*

Három fiatal testvérünk a Weltler család adományával elindított, a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület által támogatott pályázatra készítette el munkáját. Írásuk könyv alakban való megjelentetését az egyházkerületen kívül a Magyarországi Luther Szövetség tette lehetségessé.

Nem bírálatot írok. A pályamunkákról neves teológusok mondtak véleményt, nevük az Ajánlásban olvasható. Jó lenne megismernünk döntésük indoklását. Világosabban ismerhetnénk fel testvéreink munkájának jelentőségét és értékét. Nem reklámot akarok készíteni. Reménységem, hogy a tanulmányok önmagukért beszélnek, és sokakat segíthetnek szolgálatukban. A szerkesztő kérésére azért ültem le az íróasztal mellé, mert *Loewenich Luthers Theologia crucisa* volt az a könyv, amelynek olvasásakor először éltem át a teológia rendkívül izgalmas voltát.

Néhány gondolatot írok le. Nem maguk a gondolatok a fontosak. Lesznek, akik mást és döntőbb dolgokat hallanak ki testvéreink írásából. Azt szeretném elérni, hogy figyeljünk egymásra, becsüljük meg a másik igyekezetét, és higgyük el, hogy csak tanulni kész nyitottsággal újulhatunk meg szolgálatunkban.

1. *Korunk, népünk és egyházunk helyzete igazi lelkigondozók után kiált.*

Luther szolgálata lényegében lelkipásztorkodás volt. Saját kísértései, szűkebb és tágabb környezete szinte belekényszerítette ebbe a szolgálatba. A bűn valóságával és hatalmával szembesülve kellett megkeresnie a menekülés és a szabadulás útját. Tudjuk, hogy legjobb szándékkal rossz megoldásokkal is kísérletezett. De nem csupán azt ismerte fel, hogy számtalan buktató akadályozza szabadulásunkat, hanem azt is megtapasztalta, hogy a tévedések és úttévesztések valamilyen formában áldássá lehetnek Isten irgalmassága által.

Évek során jutott el annak meglátásához, hogy a keresztyén élet kérdései Jézushoz kényszerítenek. De mit lehet várni Jézustól? Sokáig az a Krisztus-kép hatott rá, amelyet akkor látott a templom elülső falán, amikor először vett részt karácsonyi éjféli misén. A szemeket nem tudta elfelejteni: szigorúságot, kérlelhetetlenséget sugároztak. Az igazság Krisztusa volt, aki a bűnt bünteti, a jóságot jutalmazza. Feltételei vannak, amelyeket teljesíteni kell. Csak az állhat eléje reménységgel, aki elvárásainak eleget tesz. Érzékeny lelkiismerete megakadályozta abban, hogy a feltételeket maga állapítsa meg. Krisztusra emlékezve egyetlen gondolata volt: elveszett ember.

Aki így látja magát, semmivé válik. Elveszti lába alól a talajt. Saját erejéből képtelen továbblépni. Olyasvalakire van szüksége, aki megérteti vele, hogy Jézus valójában egészen más. Luther ezzel a látásával lett lelkigondozóvá. Bátran vallotta és vállalta felismerését, hogy az az ember lesz Krisztusé, aki elismeri elveszett, reménytelen voltát. Ezt hirdette professzorként és igehirdetőként, egyetemi katedrán, templomi szószéken, szóban és írásban. Idézzük fel a Kis Káté bizonyágtételét: "Hiszem, hogy Jézus Krisztus... az én URAM, aki engem elveszett és megítélt embert megváltott..."

2. A leírtakból az következik, hogy *nem lehet lelkigondozó, aki nem részesül lelkigondozásban*. Itt meg kell állnunk az egyik tanulmányíró megállapításánál: "Az egyház... mintha nem fordítana elég erőt a gyülekezeti tagok lelkigondozására". (94.l.) Ne valaki másra gondoljunk, a megállapítás mindannyiunk felé irányuló kérdés.

Hogyan leszek lelkigondozóvá? A "leszek" arra figyelmeztet, hogy született lelkigondozó nincsen. Vannak emberek, akik a másikkal könnyen teremtenek kapcsolatot. Vannak, akik embertársuk helyzetébe könnyen beleélik magukat. Akadnak olyanok, akik számára egy beszélgetésben világos, hogy mit kell tanácsolniuk. Mindez azonban még nem lelkigondozás. Az a lelkigondozó, aki segíteni tud abban, hogy embertársa "elveszettsége" megszűnjön Jézus Krisztusban. Arra pedig nincsen mindenkor elővehető útmutatás, hogy ezt hogyan érhetjük el. Csak biztatásunk van: "... ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben: ott vagyok közöttük" (Mt 18,20). Csak remélhetjük, hogy Jézus mindenkit eszközként tud használni. Ez a reménység azonban nem tétlen várakozás.

Az igazi lelkigondozó arcképét Luther az Értekezés a keresztyén ember szabadságáról című írásában rajzolta meg: "... az apostol a keresztyének életét abba a szabályba foglalja össze, hogy minden cselekedetünk mások javára irányuljon...", "... ahogyan a mennyei Atya nekünk Krisztusban önzetlenül segített, úgy nekünk is önzetlenül kell segítenünk a mi embertársunknak... és mindenkinek a másik számára mintegy Krisztussá kell lennie..." (Pröhle: Luther Márton négy hitvallása, 59., ill. 61.l.) A lelkigondozó munkáját szüntelen kísértés veszi körül. Többek között az, hogy — legtöbbször akaratlanul — saját véleményét a gondozottjává teszi. Vagy annyira magához köti, hogy az nélküle tehetetlenné válik, holott az lenne a feladata, hogy ahhoz az erőforráshoz vezesse, ahol a gondozott maga erősödik fel. Embertársam számára úgy leszek Krisztussá, ha az ő érdekét nézem, ha azt akarom nála elérni, hogy élete Jézussal való kapcsolata szerint alakuljon.

Gondoljunk az első tanulmánynak arra a részletére, amely Staupitz szerepét rajzolta meg Lutherral kapcsolatban. (19.kk l.) Nagyszerű példa a bemutatott három levél is. (34-40. l.) Luther érzékelteti, hogy semmiképpen sem több azoknál, akiket segíteni akar. Egy velük: "Én is sokat gyöttrődtem..." (37. l.) Maga is átélte tehát, hogy mennyire a mélységben lehet az ember. Meg kellett tanulnia, hogy a hit próbájának döntő pillanataiban csak Jézusra nézhet. Nagy veszedelmek fenyegetése idején Jézus kell látni, aki nagyobb a megpróbáltatásoknál. "De hadd legyenek nagyok (a veszélyek), mert így az is sokkal nagyobb, aki ezt az ügyet elkezdte; az övé ez az ügy, senki másé." (37. l.) Luther lelkigondozói szolgálatában olyan tanácsokat adott, amelyeket önmaga számára is érvényesnek tartott. Ebben nyilvánult meg alázata, amely nélkül nincsen igazi lelkipásztori szolgálat.

3. Mindhárom tanulmány szerzője biznyságot tesz arról, hogy *a kereszt teológiája segíti a lelkigondozót szolgálatában*. Bűneinkből és bűneink okozta nyomorúságunkból egyedül Isten szabadíthat ki úgy, hogy kinyilatkoztatja magát. A cselekedeteit mutatja meg, de csak akkor, amikor már "elment". Az értünk cselekvő Istent csak "hátulról" láthatjuk. Ezért nem "szemből" tapasztaljuk meg szabadítását, hanem rejtetten, "ellentétes mivoltában". A szabadító Isten úgy jelenik meg életünkben, mintha az ellenségünk lenne. Megöl, hogy feltámaszthasson, a mélybe taszít, hogy magához emelhesen, mindent elvesz tőlünk, hogy megajándékozhasson.

A pályamunkákat olvasva azt ismertem fel, hogy az írók nem teológiai tételeket ismételnek, hanem valamilyen formában át is éltek — bizonyára lelkigondozói munkájukban —, hogy a theologia crucis megállapításai mennyire életszerűek, gyakorlatiasak és ígéretesek. Itt saját életemből szeretnék valamit elmondani.

1944 januárja és 1951 januárja között végeztem teológiai tanulmányaimat, amelyek 1944 decemberében megszakadtak, és csak 1947 szeptemberétől folytatódtak. A háború végét Németországban — könnyebben megsebesülve — értem meg úgy, hogy századunk 167-es létszámából kb. harmincan maradtunk életben. 1945 áprilisának végén, sebesülésem napján kerültem szovjet hadifogságba. Lelkiállapotomat és hitemet három dolog terhelte meg: 1. Anyámról és húgomról éveken keresztül semmit sem tudtam. 2. Fogságban tartóink nem teljesített ígéretei szétzúzták hazajutásunkkal kapcsolatos reménységeinket. 3. Ami körülöttünk és velünk történt, összeegyeztethetetlen volt addigi Isten-hitünkkel.

Fogságom ideje alatt — sok ellenőrzés és kutatás ellenére — megmaradt a Bibliám és Isten előtt című imádságos könyvem. (Az első oroszországi motozás alkalmával mindkettőt elvették, majd a táborparancsnok mindkettőt visszaadta.) Alkalmam volt arra, hogy a Bibliát sokat olvassam, (szálláshelyünkön éjjel-nappal égett a villany). A Biblia körül 25-30 fős közösség alakult, amely sohasem tudott teljes számban összejönni, de naponta néhányan mindig találkozhattak, és főképpen beszélgethettek egymással. A bibliaolvasás és a beszélgetések gondolkodásomat és látásomat alapjaiban megváltoztatták. Ily formában vett hatalmába az Ūristen. Most azt vallom, hogy ezek az "elveszített" esztendőik igen nagy nyereséget jelentettek. Egész életemre megtanulhattam, hogy a Deus absconditus valójában a Deus revelatus.

4. Ezt a bizodalmat csak az ígére történő figyelés és az ebből a figyelésből kialakuló imádság teremti meg. Ezek oldják fel az elrejtőző és magát így kinyilatkoztató Isten közötti feszültséget és ellentmondást. Nélkülük lehetlenné válik a lelkigondozás. Erre kell megtanítanunk a ránk bízottakat. De a lelkigondozók sem nélkülözhetik őket.

Ige nélkül magunkra maradunk, és csak elégtelen emberi megoldásokat tudunk ajánlani. Jézus az ige által lesz jelenvalóvá szolgálatunkban. Új életet teremtő Szentlelkének az ige az eszköze. Másokra az tud igazán odafigyelni, aki elsősorban Istenre figyel. Emberek megértésének az a feltétele, hogy Istent értsük. A lelkigondozónak magának is ki kell szabadulnia bizonyos megkötöttségekből, hogy a hozzá fordulókat szabaduláshoz segítse. Teológus korunkban az otthonigazgatónk a gyakorlati tanszéken tanárunk, de gyülekezeti lelkész is volt. Egyik előadásában gyülekezeti szolgálatáról számolt be. Elmondta, hogy délelőttönként az igét tanulmányozza. Elmagyarázta, hogy mit ért meditáción. Példákon mutat

ta be, hogyan próbálja megérteni egy-egy igeszakasz üzenetét. Előadását azzal fejezte be, hogy délutáni látogatásainál sok esetben a délelőtti igetanulmányozás segíti.

A lelkigondozással kapcsolatosan imádságról beszélni szinte közhelynek tűnik. Pedig az igére való figyelés mellett lényeges eleme ennek a szolgálatnak. Nagy lelkigondozók minden esetben sokat imádkozók voltak.

Percze Sándor, Szakács Tamás és Tubán József fontos könyvet tettek asztalunkra. Munkájukat háláljuk meg azzal, hogy elolvassuk könyvüket! Egyéb könyveket is fellapozhatnánk: Loewenich Luther's Theologia crucisát, Luthernek A szolgálai akaratról írt művét, Hitvallási Iratainkat stb. és A lelkipásztor imádságát! Így kifejezett hálánk mellől bizonyára Isten áldása sem maradna el.

Kegyelemnek szép rózsája,
Virágoknak szép virága,
Könnyek között mélységekben
Fájdalmaknak földjén terem.
Könnyek között mélységekben
Fájdalmaknak földjén terem.

Ez a rózsza Krisztus-kereszt.
Illatozik, sebet hegeszt.
Bár nem tetszika testednek,
Üdvösséges a lelkednek.
Bár nem tetszika testednek,
Üdvösséges a lelkednek.

Tanítványok ékessége:
E rózsának elnyerése.
E keresztet hitből kapjuk,
Ajándékként hordozhatjuk.
E keresztet hitből kapjuk,
Ajándékként hordozhatjuk.

Krisztus-kereszt, csodavirág!
Vele járni nagy boldogság.
Hordozd kereszt boldogságát,
Úgy kövessed Jézus nyomát!
Hordozd kereszt boldogságát,
Úgy kövessed Jézus nyomát!

(456. ének)

Kelenföldi esték — 2003 tavaszán

Szeretettel hívjuk és várjuk olvasóinkat és az Ordass Lajos Baráti Kör tagjait tavaszi együttléteinkre a kelenföldi gyülekezeti terembe (Budapest, Bocskai út 10.):

február 6-án, csütörtökön — Ordass Lajos születésnapján — és

április 3-án, csütörtökön, — mindkét alkalommal **délután 5 órára**.

Febr. 6-án Böröcz Enikő tart előadást Ordass 1956-58 közötti püspöki szolgálatáról.

Szerkesztői üzenetek

Baráti körünk a Keresztyén Igazság szerkesztéséhez — a Norvég Keleti Misszió értékes segítsége révén — a közelmúltban számítógépet tudott beszerezni. A számítógépes munkára való átállásban előző számunk készítésekor még nem minden ment zökkenőmentesen. Így sajnos őszi számunkban több — esetenként értelemzavaró — hiba is maradt.

Az alábbiakban a legzavaróbb hibákat szeretnénk korrigálni:

2. oldal 1. sorban: "az élé hitben" helyesen: "az élő hitben"

9. oldal, alulról a 11. sorban: "Római levél eladás" helyesen: "Római levél előadás"

31. oldal, 2. bekezdés 7. sorában: "2971-ben" helyesen: "1971-ben"

34. oldal 24/25. sorában: "szép viseletben kár-nak" helyesen: "szép viseletben jár-nak"

A 32. oldal aljáról (a Schmid-levél után) kimaradt: Németből fordította: Bohus Imre.

A hibákért, ill. az elmaradt információért olvasóink, ill. a fordító szíves elnézését kéri a szerkesztő.

A kiadó közleményei

1. Szeretettel kérjük előfizetőinket, hogy előfizetésüket csekken, s — ahol arra lehetőség van — az OTP fiókjában adják fel. Ebben az esetben az összeg a befizetés percében az OLBK számlájára kerül. A postán történő befizetés átfutási ideje 10-12 nap, s ezért utólag még jelentős költséget is felszámolnak.

2. Nyomatékosan kérjük előfizetőinket, hogy címzésük hiányosságát vagy címük megváltozását azonnal írják meg levélben a kiadóhivatal postacímére. A csekkre írt feljegyzés általában nem ér céljához. Az utóbbi időben a posta általában nem továbbítja az elköltözöttek példányát, hanem visszahozza a feladónak, s mi nem tudjuk, hogyan s hova küldjük előfizetőnk után.

3. Örömmel jelentjük, hogy októberben 6. kiadásban jelent meg Virág Jenő Dr. Luther Márton önmagáról c. könyve.

4. Karácsony küszöbén külön is felhívjuk olvasóink figyelmét kiadványainkra. Ezeket árusítja, s megrendelésre postán is megküldi a Huszár Gál könyvesbolt (1052 Budapest, Deák tér 4. Tel.: 1/266-63-29). Gyülekezetek 1-1 könyvből tíz példánynál nagyobb rendelés esetén közvetlenül is fordulhatnak az OLBK-hoz (postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29. Tel.: 1/403-28-07).

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer Winterfolge stehen hier mehrere Meditationen: zuerst Adventsgedanken von Lajos Ordass aufgrund Lk 13,35, weiters einige im ungarischen Rundfunk erklungene Meditationen von János Ittzés. Demnach folgt die Weihnachtspredigt von Pál Zászkaliczky sen. aufgrund Jn 1,14.

Die Studien enthalten erstens zwei Auszüge von den Vorarbeiten des Markus-Kommentars mit dem Titel: Wort und Schrift, bzw. Verbleib, Verspätung der Parusie, von Zoltán Dóka. Nachher den Vortrag von Dorottya Isó, gehalten anlässlich des Ökumenischen Lehramt-Forums, über die Fragen des Religionsunterrichts und Jugendmissionsarbeit. Die Studie von Zsuzsanna Zászkaliczky, Kunsthistorikerin, macht uns mit der Tätigkeit des auch über evangelische Beziehungen verfügenden Malers László Patay: Engel mit Menschenantlitz, bekannt.

Im Oktober verstarb die Witwe, geb. Mária Bendl, von György Kendeh sen., gew. Sekretär des Lajos Ordass Freundeskreises, die zur Seite ihres Gatten, treue Mitarbeiterin unseres Kreises war. Wir gedenken ihrer mit ihrer Lebensbeschreibung. Katalin Fabiny's Schreiben schildert die Person und den Lebenslauf der vor 450 Jahren verstorbenen Katharina Bora.

Von den Novellenübersetzungen von Lajos Ordass bringen wir in unserer Folge die vom schwedischen Pfarrer-Schriftsteller John Nilsson verfasste Erzählung, mit dem Titel: Saldo.

Zuletzt können wir die darlegenden und analysierenden Gedanken von Imre Bohus lesen über einen Studienband, welcher die zu einer Bewerbung gefertigten Arbeiten von drei jungen Pfarrern unter dem Titel: Theologie des Kreuzes und der Dienst des Seelsorgers enthält.

Summary

Our Winter issue opens now with several meditations: first we can read thoughts around Advent from Lajos Ordass on the basis of Luke 13,35, then some of the reflections of János Ittzés which he said in the Hungarian Radio (Sunday Magazine). This is followed by the sermon of Pál Zászkaliczky Sen. on the basis of Jn 1,14.

In the Studies column we bring first two parts from the preliminary studies for his Mark Commentary from Zoltán Dóka titled "Word and Text" and "The Absence and Lagging of the Parusy". The lecture from Dorottya Isó given on an ecumenical conference on religion teaching is about the question of mission among the youth and in religion teaching. The study from art-historian Zsuzsanna Zászkaliczky reviews the work of the painter László Patay, who has Lutheran references also, entitled "Angels with Human Faces".

Mária Bendl, the wife of the late György Kendeh Sen., who was the secretary of the OLBK (Lajos Ordass Circle of Friends), passed away in October. She was the faithful worker of our Circle by the side of her husband. We remember her through her biography. The writing of Katalin Fabiny pictures the figure and life-path of Katalin Bora on the 450th anniversary of her death.

We bring yet another short-story translation from bishop Ordass in this issue: the story of the Swedish pastor John Nilsson entitled "Balance".

Finally we can read the analytical review of Imre Bohus about a study-volume, which contains the works of three young pastors written for an essay-competition entitled The Theology of the Cross and the Service of the Pastoral Therapist.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Boltus Imre</i> ny. lelkész	Fót
+ <i>D. Dóka Zoltán</i> lelkész	Hévízgyörk
<i>Fabiny Katalin</i> tanár	Budapest
<i>Isó Dorottya</i> lelkész	Veszprém
<i>Ittész János</i> püspök	Győr
+ <i>John Nilsson</i> lelkész, író	Stockholm (Svédország)
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>Id. Zászkaliczky Pál</i> lelkész	Budapest
<i>Zászkaliczky Zsuzsanna</i> művészettörténész	Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	550,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfá tövében - Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat - Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek - Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i> Útavaló - Áhítatok az év minden napjára	1.190,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fálya - Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást - Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy - Írásmagyarázat	150,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	130,-
<i>Ritter-Tekus:</i> A lelkipásztor imádsága	100,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom - Bevezetés az egyház tanításába	280,-
<i>Boleratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	700,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	160,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	800,-
<i>Maróthy J.:</i> Szegények szíve - Novellák	500,-
<i>Kendeh-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! - Evangelizáló füzet	100,-
<i>Rózse I.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I+II.	1.300,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1000,- Ft + postaköltség.

Külföldre 8€. Egy szám ára 250,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29.

